

ÇOCUKLARIN CUMHURİYETİ: GELECEĞİN AHLÂKÎ REJİMİ

ÖZET

Çocukların Cumhuriyeti: Geleceğin Ahlâkî Rejimi, bir toplumun gerçek ahlâkî, siyasal ve kurumsal değerinin çocuklara nasıl davrandığı üzerinden ölçülmesi gerektiğini savunur. Metnin ana tezi şudur: Çocuk, ailenin özel alanına hapsedilecek romantik bir masumiyet figürü değil, devletin, hukukun, okulun, kent, ekonominin, din dilinin ve toplumun ortak vicdan sınavıdır. Çocuğun yüzü, bir ülkenin en dürüst aynasıdır; açlığı ekonomiyi, korkusu hukuku, suskunluğu pedagojiyi, oyunsuzluğu şehir düzenini, mahremiyet kaybı dijital çağı, ezilmiş merakı ise ahlâkî çöküşü ele verir.

Metin, çocuğu "korunacak nesne" olarak değil, hak sahibi ve duyulması gereken bir özne olarak konumlandırır. Aile, devlet ve toplumun çocuğu birbirine devrederek sorumluluktan kaçtığını, yoksulluğun çocuk bedeninde utanç, dikkat kaybı ve gelecek daralması olarak belirdiğini anlatır. Okulun özgürleştirici bilgi ile itaat üreten disiplin makinesi arasında salındığını, şehrin çocuk boy hizasından okunmadıkça insanî sayılamayacağını savunur. Dijital çağda ekranın çoğu zaman yalnız bırakılmış çocuğun elektronik bakıcısına dönüştüğünü gösterir. Din ve ahlâk bölümünde korku yerine vicdan, ezber yerine muhasebe, itaat yerine merhamet önerilir.

Heterobilim Okulu açısından çocuk, etik metabolizmanın en hassas organıdır. Çocukta oluşan her yara, toplumun derinlerinde dolaşan zehrin belirtisidir. Son hüküm nettir: Cumhuriyet, çocuk güldüğünde değil, çocuk korkmadan soru sorduğunda başlar.

SUMMARY

The Republic of Children: The Moral Regime of the Future argues that the true moral, political, and institutional worth of a society must be measured by how it treats its children. Its central thesis is clear: the child is not a romantic figure of innocence to be confined to the private sphere of the family, but the shared test of conscience for the state, law, school, city, economy, religious language, and society. The child's face is the most honest mirror of a country; hunger exposes the economy, fear exposes the law, silence exposes pedagogy, lack of play exposes urban order, loss of privacy exposes the digital age, and crushed curiosity exposes moral collapse.

The text positions the child not as an "object to be protected," but as a rights-bearing subject whose voice must be heard. It shows how family, state, and society often pass responsibility to one another, how poverty appears in the child's body as shame, loss of attention, and a narrowed future. It argues that school oscillates between liberating knowledge and a disciplinary machine that produces obedience, and that no city can be called humane unless it is read from the child's eye level. In the digital age, the screen often becomes the electronic babysitter of the abandoned child. In the section on religion and morality, the text proposes conscience instead of fear, moral reflection instead of rote learning, mercy instead of obedience.

From the perspective of the Heterobilim Okulu, the child is the most sensitive organ of the ethical metabolism. Every wound formed in the child signals a poison circulating deep within society. The final judgment is stark: a republic begins not when the child smiles, but when the child asks questions without fear.

1. ÇOCUĞUN YÜZÜNDE DEVLETİN GERÇEK SURETİ

Bir ülkenin hakikati, çoğu zaman en yüksek kürsülerde değil, en alçak taburede oturan çocuğun yüzünde görünür. Devlet kendisini anayasada anlatır, siyasî nutuklarda süsler, bayrakta yüceltir, resmî törenlerde cilalar, kalkınma tablolarında rakama çevirir; fakat bütün bu gösterişli kelime alayının içinden geçip bir sabah okul kapısında üşüyen çocuğun eline baktığımızda, devletin gerçek sureti orada belirir. Burnu akan, ayakkabısının burnu açılmış, beslenme çantasında yarım ekmekle bekleyen çocuk, hiçbir ideolojinin tam olarak örtemediği çıplak hakikattir. Çünkü çocuk, toplumun yalan söyleyemeyen aynasıdır. Yetişkinler susar, uyum sağlar, rol yapar, çıkarını hesaplar, korkusunu akla benzetir, itaati ahlâk diye pazarlar; çocuk ise henüz bu büyük sahtekârlık tiyatrosunun sahne dilini tam öğrenmemiştir. Onun yüzündeki korku, yoksulluk, merak, mahcubiyet, açlık, sevinç veya donukluk, bütün kurumların görünmeyen karnesidir.

“Bir toplum, en savunmasız bedenine ne yapıyorsa, aslında kendi geleceğine onu yapıyordur.” Bu cümle, Çocukların Cumhuriyeti'nin ilk taşına kazanmalıdır. Çünkü çocuk yalnızca korunacak küçük bir varlık değildir; çocuk, devletin, ailenin, okulun, mahallenin, ekonominin, hukukun, din dilinin ve kentin ortak sınavıdır. Biz çoğu zaman çocuğu duygusal bir figüre indirgeriz: Bayramda eline şeker veririz, törende şiir okutulur, seçim meydanlarında başı okşanır, reklamlarda masumiyet simgesi yapılır, aile fotoğraflarında geleceğin tatlı süsü olarak kullanılır. Fakat iş bütçeye, kaldırımaya, okula, öğretmene, beslenmeye, güvenliğe, barınmaya, oyuna, adalete ve ifade hakkına gelince çocuk hemen geriye itilir. Söзде herkes çocukları sever; fakat çocukların gerçekten yaşayabileceği bir dünya kurmak, sevgi değil düzen değişikliği ister. Sevgi bazen ucuzdur; mama sandalyesinin yanında fotoğraf çektirmek kolaydır, çocuğun geleceği için ranttan, kibirden, hoyratlıktan, ideolojik saplantıdan vazgeçmek zordur.

Bu yüzden çocuk meselesi, romantik bir merhamet başlığı değil, sert bir rejim meselesidir. Bir toplum çocuklarına nasıl bakıyorsa, iktidarını da öyle kurar. Çocuğu susturan aile, yurttışı susturan devleti küçük ölçekte tekrar eder. Çocuğun sorusunu ayıp sayan okul, toplumun düşünme kasını daha ilk sınıfta sakatlar. Çocuğun oyun alanını otoparka çeviren belediye, geleceğin nefesini bugünün beton iştahına satar. Çocuğun açlığını “ailesinin sorunu” diye görmezden gelen ekonomi, yoksulluğu yalnız gelir meselesi değil, haysiyet meselesi hâline getirir. Çocuğun korkusunu disiplin sanan kültür, itaatkâr yetişkin üretmek için küçük ruhlara erken yaşta kelepçe takar. Sonra aynı toplum, özgür birey, üretken nesil, yaratıcı gençlik, ahlâklı vatandaş ister. Kirpi güler buna; toprağa tuz ekip bahardan gül bekleyen köylü bile bu kadar saf değildir.

Çocuğun yüzü, devletin en dürüst belgesidir. Resmî raporlar değiştirilebilir, istatistikler parlatılabilir, konuşmalar makyajlanabilir, ekranlar susturulabilir; fakat bir çocuğun sınıfta aılıktan dalıp giden bakışı, bütün o makyajı tek hamlede döker. Çocuk yoksulluğu, yalnız mutfaktaki eksik peynir değildir; dikkatin eksilmesidir, hayalin kılmasıdır, boyun yeterince uzamamasıdır, oyunun erken bitmesidir, utancın erken başlamasıdır. Çocuk ihmal edildiğinde yalnız bir birey zarar görmez; toplumun sinaptik hafızası yara alır. Çünkü çocuk, geleceğin soyut vaadi değil, bugünün canlı dokusudur. Onun korkusu yarına kalmaz; bugünün sınıfına, sokağına, bedenine, uykusuna, diline, rüyasına işler. Bir çocuk gece güvenle uyuyamıyorsa, o ülkede güvenlik politikası başarılı sayılamaz. Bir çocuk okulda soru sormaktan çekiniyorsa, o ülkede eğitim sistemi ayakta değildir. Bir çocuk parkta koşacak yer bulamıyorsa, o şehir gelişmiş değil, sadece pahalılaştırmıştır. Bir çocuk mahkemede, karakolda, okulda, evde kendi sesinin bir anlam taşıdığına inanmıyorsa, o hukuk düzeni kâğıt üzerinde vardır ama vicdanın toprağında kök tutmamıştır.

Çocukların Cumhuriyeti dediğimiz şey, çocukların yönettiği masalsi bir ülke değildir. Bu, bütün kurumların çocuk karşısında yeniden sınındığı ahlâkî bir ölçü rejimidir. Bütçe yapılırken ilk soru şu olmalıdır: Bu karar

çocuğun tabağına, okuluna, uykusuna, oyununa, güvenliğine ne yapacak? Kent planlanırken ilk soru şu olmalıdır: Bu sokaktan bir çocuk korkmadan yürüyebilir mi? Eğitim tasarlanırken ilk soru şu olmalıdır: Bu müfredat çocuğun başını mı eğiyor, sorusunu mu büyütüyor? Din dili kurulurken ilk soru şu olmalıdır: Bu söz çocuğun vicdanını mı besliyor, korkusunu mu büyütüyor? Hukuk işletilirken ilk soru şu olmalıdır: Bu süreç çocuğu korurken onu yeniden susturuyor mu? Ekonomi konuşulurken ilk soru şu olmalıdır: Bu büyüme kimin çocuğunun sütünü, kitabını, ayakkabısını, nefesini çoğaltıyor? Eğer bu sorular sorulmuyorsa, ortada çocuk sevgisi değil, çocuk edebiyatı vardır. Çocuk edebiyatı derken masum masalı kastetmiyorum; kötü yetişkinlerin kendi vicdanlarını aklamak için çocuk imgelerini süs gibi kullanmasını kastediyorum.

Heterobilim Okulu açısından çocuk, toplumun etik metabolizmasının en hassas organıdır. Bir bedende karaciğer zehri süzer, kalp kanı dolaştırır, akciğer nefesi taşır; toplumda çocuk, bütün bu işlevlerin ahlâkî karşılığıdır. Çocuk korkuyorsa, toplum zehirlenmiştir. Çocuk açsa, ekonomi yalnız bozuk değil, ahlâken arızalıdır. Çocuk susuyorsa, kültür yalnız geleneksel değil, baskıcıdır. Çocuk oyun oynayamıyorsa, şehir yalnız kalabalık değil, ruhsuzdur. Çocuk soru soramıyorsa, eğitim yalnız başarısız değil, epistemik olarak çoraktır. Praksiyom burada en acımasız hükmünü verir: Niyetine bakmam, ürettiğin hayata bakarım. Çocuk için ne söylediğin değil, çocuğa ne yaşattığın önemlidir. "Biz çocukları çok severiz" cümlesi, boş beslenme çantasının yanında utanmadan duramaz. "Gelecek nesiller" nutku, rutubetli odada öksüren çocuğun yanında kâğıt gibi buruşur. "Aile kutsaldır" sözü, çocuğun sesini duymayan evin duvarında yankılanınca kutsal değil, biraz küflü olur.

Bir ülkenin gerçek cumhuriyeti, çocuğun korkmadan soru sorduğu yerde başlar. Çocuk yalnızca güldüğünde değil, itiraz ettiğinde, merak ettiğinde, yanıldığında, tekrar denediğinde, oyunda kirlendiğinde, okulda düşündüğünde, evde dinlendiğinde, sokakta tanındığında, hukukta ciddiye alındığında yurttaş olur. Onu yalnız korumak yetmez; onun sesinin dünyayı değiştirme hakkı olduğunu kabul etmek gerekir. Çocukların Cumhuriyeti, geleceğin romantik broşürü değil, bugünün ahlâkî hesabıdır. Bir ülke çocuğun yüzüne bakmaya cesaret edemiyorsa, aynalarını ne kadar parlatırsa parlatsın, karanlıkta yaşıyordur.

Filozof Kirpi: "Bir devletin gerçek yüzü saray aynasında değil, çocuğun korkmadan kaldırdığı parmakta görünür."

2. ÇOCUK KİMİN ÇOCUĞU? AİLE, DEVLET VE TOPLUM ARASINDA SAHİPSİZ BIRAKILAN GELECEK

Çocuk, evde doğar ama yalnız evde büyümmez. Bu cümleyi unuttuğumuz anda, çocuğu sevgi adına sahipsiz bırakırız. Çünkü modern toplumun en kurnaz kaçışlarından biri şudur: Çocuğun bütün yükünü ailenin sırtına yıkmak, sonra da aile yıkıldığında "ahlâk bozuldu" diye ağıt yakmak. Oysa aile dediğimiz yapı, gökten inmiş saf bir merhamet yuvası değildir. Aile de ekonomiyle, hukukla, şehirle, eğitimle, işsizlikle, kira fiyatıyla, medya diliyle, erkeklik rejimiyle, din yorumuyla, devlet politikasıyla, mahallenin bakışıyla, okulun kalitesiyle birlikte nefes alır veya boğulur. Bir baba işsizse, bir anne güvencesizse, ev rutubetliyse, mahalle güvensizse, okul kalabalıkça, sağlık sistemi erişilmezse, gıda pahalıysa, hukuk yavaşsa, çocuğu yalnızca "ailenin sorumluluğu" diye tanımlamak düpedüz ahlâkî tembelliktir. Çocuk, ailenin kucağına doğar ama toplumun ikliminde büyür. İklim zehirliyse, en iyi kucak bile zamanla öksürmeye başlar.

"Özel alan denilen yer, çoğu zaman kamusal ihmallerin saklandığı karanlık odadır." Bu cümle, çocuk meselesinin kalbine konulmalıdır. Çünkü aile, özellikle bizim gibi toplumlarda çoğu zaman kutsallık zirhıyla ele alınır. Aile kutsaldır denir, fakat bu kutsallığın içinde çocuğun sesi duyuluyor mu, kimse pek sormaz. Kutsal aile söylemi, bazen çocuğu koruyan bir çatı olur, bazen de çocuğun korkusunu içeri kilitleyen kalın bir kapı. Bir çocuk evde aşağılanıyorsa, sürekli kıyaslanıyorsa, dayakla terbiye ediliyorsa, susmaya alıştırılıyorsa, erken yaşta yetişkin yükleri taşıyorsa, aile artık sadece mahrem alan değildir; küçük ölçekli bir iktidar atölyesine

dönüşmüştür. Çocuğun ruhu bazen büyük siyasal rejimlerden önce evin içinde disipline edilir. Başını eğmeyi, büyüğe itiraz etmemeyi, duygusunu saklamayı, ağlamayı ayıp saymayı, kızgınlığını yutmayı, haksızlık karşısında "sus, büyüklere karşı gelinmez" cümlesiyle yaşamayı orada öğrenir. Sonra aynı çocuk büyür, devlete, patrona, lidere, kalabalığa, cemaate, ekrana, piyasaya karşı da aynı suskunluğu taşır. Çocuklukta kırılan ses, yetişkinlikte yurttaşlık kaybına dönüşür.

Fakat buradan aile düşmanlığı çıkmaz. Tam tersine, aileyi gerçekten ciddiye almak gerekir. Aile, toplumun bütün yükünü tek başına taşıyacak sihirli bir kurum değildir. Aileye sürekli görev yükleyip ona ekonomik, psikolojik, pedagojik ve hukuksal destek vermeyen bir düzen, aileyi korumaz, aileyi tüketir. Çocukların Cumhuriyeti açısından doğru soru şudur: Aile çocuğu tek başına büyütme zorunda mı bırakılıyor, yoksa toplum çocuğun etrafında dayanışmacı bir halka mı kuruyor? Bir annenin çocuğuna iyi bakabilmesi için yalnız "annelik içgüdü" yetmez; gelir, zaman, güvenlik, sağlık, eğitim, ulaşım, nefes, destek, dinlenme ve onurlu yaşam gerekir. Bir babanın çocuğuyla sahici ilişki kurabilmesi için yalnız otorite değil, duygusal okuryazarlık, iş güvencesi, zamana sahip olma, erkeklik kalıplarından kurtulma ve şefkatle temas etme cesareti gerekir. Devlet aileyi yalnız nutukta kutsayıp pratikte yalnız bırakıyorsa, aileyi güçlendirmez, aileyi küçük bir kriz odasına çevirir.

Çocuk kimin çocuğudur? Bu soru, mülkiyet sorusu değildir; sorumluluk sorusudur. Çocuk ne yalnız annenin ne yalnız babanın ne yalnız devletin ne yalnız okulun ne yalnız mahallenin çocuğudur. Çocuk, ortak hayatın canlı emanetidir. Fakat "emanet" kelimesini de yanlış anlamamak gerekir. Emanet, çocuğu pasif bir nesneye çevirmek değildir. Çocuk, saklanacak bir mücevher değil, gelişecek bir öznedir. Ona bakmak, onu kilitlemek değildir. Onu korumak, onun adına sonsuza kadar konuşmak değildir. Onu sevmek, onu kendi korkularımızın, ideolojilerimizin, hırslarımızın, sınıf arzularımızın ve yarım kalmış hayatlarımızın taşıyıcısı yapmak değildir. Çocuğun kendi sesi, kendi merakı, kendi bedeni, kendi ritmi vardır. Çocuğa sahip çıkmak, onun adına hükümlan olmak değil, onun insanlaşma imkânlarını güvenceye almaktır. İşte burada aile, devlet ve toplum birlikte sınanır.

Devletin çocukla ilişkisi de çoğu zaman ikiyüzlüdür. Devlet çocuğu sever gibi görünmeyi sever; çocuk bayramları, okul törenleri, kürsü önündeki şiirler, başı okşanan küçük bedenler, kameraya bakan masum yüzler... Fakat çocuk devlet için gerçekten hak sahibi bir özne hâline geldiğinde, iş değişir. Çocuk yeterli beslenme hakkı ister, nitelikli okul ister, güvenli sokak ister, şiddetten korunma ister, temiz hava ister, oyun alanı ister, erişilebilir sağlık ister, adalet ister, dinlenme ister, duyulmak ister. İşte o zaman çocuk, süs olmaktan çıkar, bütçe meselesi olur. Bütçe ise romantizmi sevmez; para nereye gidiyor, kimden kesiliyor, kime aktarılıyor, hangi ihale büyüyor, hangi okul çöküyor, hangi park betona dönüşüyor, hangi sosyal hizmet eksik kalıyor, hepsini ele verir. Devletin çocuk sevgisi, bütçede görünmüyorsa, o sevgi resmî bir kartpostaldan ibarettir.

Toplum da bu sınavdan muaf değildir. Mahalle çocuğu tanıyor mu, yoksa yalnız gürültü yapan küçük bir rahatsızlık olarak mı görüyor? Apartman, çocuk sesini hayat belirtisi mi sayıyor, yoksa yönetim toplantısında şikâyet maddesi mi yapıyor? Sokak, çocuğa oyun alanı mı açıyor, yoksa arabaların, kameraların, çöp konteynerlerinin ve güvenlik kaygısının dar koridoru mu oluyor? Akrabalık, çocuğa destek mi oluyor, yoksa sürekli kıyas, baskı, ayıp ve başarı sopası mı uzatıyor? Medya, çocuğu duyarlı biçimde mi temsil ediyor, yoksa mağduriyetini reytinge, sevimliliğini reklama, başarısını propaganda malzemesine mi çeviriyor? Toplum dediğimiz şey, soyut bir kalabalık değildir; bakışların, sözlerin, kapı önlerinin, okul yollarının, pazar çantalarının, komşu seslerinin, öğretmen sabrının ve belediye kararlarının toplamıdır. Çocuk, bu toplamın içinde büyür. Bir toplum çocuğun etrafında güvenli bir halka kuramıyorsa, o toplumun büyüklüğü sadece nüfus istatistiğidir.

Heterobilim Okulu burada meseleyi Praksiyom üzerinden okur: Çocuğa dair niyet değil, üretilen sonuç önemlidir. Aile "ben çocuğum için yaşıyorum" diyebilir, devlet "geleceğimiz çocuklarımızdır" diyebilir, toplum "çocuk masumiyettir" diyebilir; fakat çocuk korkuyorsa, açsa, susuyorsa, yalnızsa, sürekli yarışa sürülüyorsa, evde duyulmuyor, okulda eziliyor, sokakta kayboluyor, hukukta ciddiye alınmıyorsa, bütün bu iyi niyet cümleleri yırtık bir battaniyeden farksızdır. Çocukların Cumhuriyeti, aileyi inkâr etmez, devleti mutlaklaştırmaz, toplumu romantikleştirmez. Üçünü de aynı ahlâkî terazinin önüne koyar ve sorar: Bu çocuk kimin yüzünden eksildi? Kim onu koruduğunu söyleyip susturdu? Kim sevdiğini söyleyip kendi korkusuna benzetti? Kim geleceğimiz dediği çocuğun bugününe yatırım yapmadı?

Çocuk kimin çocuğudur sorusunun cevabı şudur: Çocuk, kimsenin malı değildir, herkesin sorumluluğudur. Ailenin sıcaklığına, devletin güvencesine, toplumun dikkatine, okulun sorusuna, hukukun ciddiyetine, şehrin nefesine ve ahlâkın merhametine muhtaçtır. Onu yalnız aileye terk etmek kolaydır; çünkü böylece devlet bütçeden, toplum vicdandan, okul dönüşümden, şehir planlamadan, ekonomi adaletten kaçabilir. Fakat çocuk kaçışları kaydeder. Çocuk unutmaz; bedeni hatırlar, dili hatırlar, uykusu hatırlar, oyunu hatırlar. Bugün sahipsiz bırakılan çocuk, yarın yalnız birey olarak değil, kırılmış yurttaş, güvensiz komşu, yorgun emekçi, öfkeli genç, suskun anne, sert baba, sinik seçmen olarak geri döner. Çocukların Cumhuriyeti bu yüzden bir pedagojik hayal değil, toplumsal hayatta kalma meselesidir.

Filozof Kirpi: "Çocuğu yalnız aileye bırakan toplum, geleceği küçük bir odada kilitleyip anahtarını kaybetmiş demektir."

3. YOKSULLUĞUN ÇOCUK BEDENİ: BOŞ BESLENME ÇANTASI, KISA PANTOLON, UZUN SESSİZLİK

5

Yoksulluk yetişkinin cebinde başlar gibi görünür, fakat asıl kaydını çocuğun bedenine düşer. Bir yetişkin parasızlığı kimi zaman gururla örter, kimi zaman öfkeye çevirir, kimi zaman borçla erteler, kimi zaman sessizce taşır; çocuk ise yoksulluğu saklamayı henüz tam bilmez. Ayakkabısının ucu açılır, montunun kolu kısa kalır, beslenme çantası hafifler, defteri yarım kullanılır, kantin sırasında geride durur, okul gezisine "istemiyorum" diyerek katılmaz, doğum günü pastasının etrafında biraz fazla susar. Yoksulluk, çocukta yalnız gelir eksikliği değildir; utanmanın erken başlamasıdır. Açlığın, mahcubiyetin, eksik kalmanın, sürekli kıyaslanmanın, "biz alamayız" cümlesinin bedende ve ruhta bıraktığı ince ama derin çatlaktır. Çocuğun yüzüne yerleşen o erken ciddiyet, toplumun en acımasız belgesidir; çünkü çocuk yaşta ağırlaşan yüz, geleceğin ne kadar hoyrat harcandığını gösterir.

"Eşitsizlik, çocuk bedeninde yalnız gelir farkı değil, boy, nefes, dikkat ve hayal farkı olarak büyür." Bu cümle yoksulluğu bütün çıplaklığıyla yakalar. Çünkü çocuk yoksulluğu soyut bir ekonomik başlık değildir. Bir çocuğun kahvaltı yapmadan okula gitmesi, matematik sorusunu anlamamasıyla da ilgilidir, teneffüste arkadaşlarından kaçmasıyla da, derste dalıp gitmesiyle de, öğretmenin uyarısını kişisel başarısızlık sanmasıyla da. Açlık, yalnız mideyi kemirmez; dikkati parçalar, hafızayı zayıflatır, özgüveni eksiltir. Beslenme çantası boş olan çocuk, yalnız o gün aç kalmaz; sınıfta görünmezleşir. Kendi eksikliğini kimse fark etmesin diye sessizleşir. Sessizlik bazen terbiyeden değil, yoksulluğun küçük bedenlere öğrettiği kamuflejdandan doğar. Çocuk, fakirliğini göstermemek için neşesini bile kısar. İşte orada toplumun ahlâkî iflâsı başlar.

Yoksulluk çocuk için evin duvarında rutubet lekesi olarak başlar, okul yolunda servis parasına dönüşür, kantinde simit alamamak olur, soğukta üşüyen parmak olur, akşam ödevini yaparken yanmayan lamba olur, diş ağrısını geciktiren aile telaşı olur. Bir evde para yoksa yalnız eşya eksilmez; zaman da eksilir, sabır da eksilir, konuşmanın tonu değişir. Anne daha yorgun konuşur, baba daha çabuk susar veya daha sertleşir, kardeşler arasında küçük paylar büyük kavgalara dönüşür. Çocuk bütün bunları görür. Kendisine söylenese bile bilir. Evdeki elektrik faturasının ağırlığını, market poşetinin hafifliğini, kiranın gölgesini, anne babanın gece

fisiltılarını bedenine kaydeder. Yoksul çocuk çoğu zaman çocukluktan önce yetişkinlerin kaygısını öğrenir. Oyun çağında hesap yapar; istememeyi öğrenir, arzusunu küçültür, "ben zaten sevmiyorum" diyerek yokluğu onura çevirmeye çalışır. Bu, çocuk ruhunun kendi kendini korumak için icat ettiği hüznü bir zekâdır.

Bir toplumda çocuk yoksulluğu varsa, orada ekonomi yalnız başarısız değildir; orada ahlâk da bozulmuştur. Çünkü çocuk, piyasanın risk almış aktörü değildir. Çocuk yanlış yatırım yapmamıştır, yanlış meslek seçmemiştir, yanlış hükümet kurmamıştır, yanlış imar kararı vermemiştir, yanlış faiz politikası belirlememiştir, kamu malını israf etmemiştir, ihaleye fesat karıştırmamıştır, vergi kaçırmamıştır, rant düzeni kurmamıştır. Fakat bütün bu yetişkin suçlarının faturası en kolay çocuğa kesilir. Çocuk daha az süt içer, daha kötü beslenir, daha kalabalık sınıfta okur, daha güvensiz mahallede büyür, daha erken kaygılanır, daha erken utanır, daha erken susar. Yetişkinlerin kurduğu adaletsiz düzen, çocuğun tabağında küçülür. Bu yüzden çocuk yoksulluğu, sıradan bir sosyal politika başlığı değil, medeniyet imtihanıdır.

Yoksulluğun en sinsi tarafı, çocuğa kendi eksikliğini kendi suçu olduğunu düşündürmesidir. Arkadaşının yeni çantası vardır, onun çantası eskidir. Arkadaşı özel derse gider, o evde televizyon sesi içinde çalışır. Arkadaşı spor kursuna yazılır, o apartman boşluğunda top sektirir. Arkadaşı okul gezisine gider, o "canım istemedi" der. Böyle böyle eşitsizlik, çocuğun zihninde toplumsal bir mesele olmaktan çıkar, kişisel bir değersizlik duygusuna dönüşür. Çocuk kendini az sanır. Daha az hak ettiğini, daha az görünebileceğini, daha az isteyebileceğini, daha az konuşması gerektiğini öğrenir. İşte sınıf meselesinin en karanlık noktası burasıdır: Yoksulluk, sadece kaynakları değil, insanın kendisine duyduğu hakkı da azaltır. Çocuk kendi varlığından tasarruf etmeye başlar; bu, herhangi bir bütçe açığından daha büyük bir felâkettir.

Okul, bu eşitsizliği ya hafifletir ya da mühürler. Eğer okul çocuğa ücretsiz ve sağlıklı yemek sunmuyorsa, temiz ve güvenli bir mekân sağlamıyorsa, öğretmenini yalnız bırakıyorsa, yoksul çocuğun kültürel eksikliğini zekâ eksikliği gibi okuyorsa, başarıyı yalnız sınav puanına sıkıştırıyorsa, o okul özgürleştirici bir kurum olmaktan çıkar, sınıfsal ayıklama makinesine dönüşür. Sınıfta herkes aynı sırada oturuyor gibi görünür, fakat herkes aynı hayattan gelmez. Birinin evinde kitaplık vardır, diğerinin evinde kalabalık ve gürültü. Birinin masasında meyve vardır, diğerinin evinde borç konuşulur. Birinin ailesi çocuğun ödevine zaman ayırır, diğerinin ailesi akşam vardiyasından bitkin döner. Sonra sistem bu çocukları aynı sınava sokar ve buna adalet der. Kirpi burada iğnesini çıkarır: Aç çocukla tok çocuğa aynı testi verip sonucu "liyakat" diye okumak, adaletsizliğe kravat takmaktır.

Çocuk yoksulluğu meselesinde merhamet dili de dikkatle kullanılmalıdır. Yoksul çocuğa acımak kolaydır; onun hakkını teslim etmek zordur. Acıma, çoğu zaman yukarıdan bakar. Yardım kolisi verir, fotoğraf çeker, başını okşar, sonra kendi rahat vicdanına döner. Oysa mesele yardım değil, hak meselesidir. Çocuğun sağlıklı gıdaya, güvenli konuta, iyi okula, temiz suya, oyuna, kitaba, sanata, spora, nitelikli sağlığa erişimi lütuf değildir. Bunlar çocuğun insan oluşunun asgarî şartlarıdır. Bir çocuğun karnını doyurmak sadaka değil, kamusal sorumluluktur. Bir çocuğa okul yemeği sağlamak seçim vaadi değil, ahlâkî zorunluluktur. Bir çocuğun ayakkabısının sağlam olması, ülkenin büyüme rakamlarından daha gerçek bir kalkınma göstergesidir.

Heterobilim Okulu açısından yoksulluk, yalnız ekonomik bir arıza değil, etik metabolizmanın zehirlenmesidir. Toplumun bir tarafında israf, gösteriş, lüks konut, makam aracı, şatafatlı tören, pahalı masa, fazlalığın arsız dili büyürken, diğer tarafında çocukların beslenme çantası boşsa, orada yalnız gelir dağılımı bozuk değildir; vicdan dolaşımı tıkanmıştır. Bereket kaybolmuş, kamu malı ahlâkî çürümüş, haysiyet pazara düşmüş demektir. Praksiyom burada çok net konuşur: Bir düzenin çocukta ürettiği sonuç, o düzenin gerçek adıdır. Çocuk açsa, sistem açtır. Çocuk utanıyorsa, sistem utanmalıdır. Çocuk susuyorsa, bütün o büyük kürsüler, ekranlar, akademik raporlar, parti programları ve kalkınma masalları biraz sussun; çünkü hakikat, boş beslenme çantasının içinde konuşmaktadır.

Çocukların Cumhuriyeti, yoksulluğu çocuğun kaderi olarak kabul etmez. Kader denilen şeyin içine çoğu zaman yetişkinlerin ihmali, yöneticilerin beceriksizliği, piyasanın acımasızlığı, toplumun duyarsızlığı ve ailelerin çaresizliği saklanır. Çocuk kader taşımaz; çocuk imkân ister. Süt ister, oyun ister, defter ister, güven ister, sıcak oda ister, temiz okul ister, kendini eksik hissetmeyeceği bir dünya ister. Bunlar lüks değildir. Bunlar insan olmanın başlangıç malzemesidir. Bir ülke çocuklarının yoksulluğunu çözmeden büyüdüğünü iddia ediyorsa, yalnız rakam büyütüyordur, insan değil.

Filozof Kirpi: "Boş beslenme çantası, bir çocuğun değil, bütün ülkenin karnesidir."

4. OKULUN İKİ YÜZÜ: ÖZGÜRLEŞTİREN BİLGİ Mİ, İTAAT ÜRETEN MAKİNE Mİ?

Okul, bir toplumun çocuğa ne yapmak istediğini en açık gösteren kurumlardan biridir. Çünkü okul yalnızca harf, sayı, tarih, coğrafya, fen bilgisi, sınav tekniği öğreten bir bina değildir. Okul, çocuğun dünyayla kuracağı ilişkinin provasını yaptırır. Çocuk orada söz almayı ya da susmayı, soru sormayı ya da ezberlemeyi, yanılmaktan korkmamayı ya da hata yapınca küçülmeyi, arkadaşını rakip görmeyi ya da birlikte öğrenmeyi, öğretmeni otorite olarak tanımayı ya da rehber olarak görmeyi öğrenir. Bu yüzden okul, yalnız pedagojik bir mesele değildir, siyasal, ahlâkî ve ontolojik bir meseledir. Bir ülkenin sınıflarına bakmadan onun geleceği hakkında konuşmak, hastanın yüzüne bakmadan reçete yazmaya benzer; kâğıt doludur ama teşhis kördür.

"Eğitim, çocuğun zihnini doldurma işi değil, dünyaya karşı soru sorma cesaretini koruma sanatıdır." Bu cümle okul meselesinin merkezine konulmalıdır. Çünkü çocuk zaten dünyaya soruyla gelir. Neden yağmur yağıyor, ölüm nedir, yıldızlar neden düşmez, Allah bizi görür mü, karınca evini nasıl bulur, anne neden ağladı, öğretmen neden kızdı, yoksul çocuk neden kantinden bir şey alamıyor? Çocuk sorar. Çocuk varlığı yoklar. Çocuk dilin kapısını kurcalar. Çocuk, felsefenin ilk hâlidir. Fakat kötü okul, bu felsefî kıpırtıyı disiplin sorunu sanır. Soru soran çocuğu fazla konuşuyor diye susturur, farklı düşünen çocuğu uyumsuz diye etiketler, yavaş öğrenen çocuğu tembelle, hızlı kavrayan çocuğu ukalâ, içine kapanan çocuğu ilgisiz sayar. Böylece okul, çocuğun zihnini açmak yerine onun içindeki merak kuyusuna beton döker. Sonra da yaratıcı nesil bekler. Bu, kuşun kanadını kesip uçuş yarışması düzenlemek kadar trajikomiktir.

Okulun iki yüzü vardır. Bir yüzü özgürleştiricidir; çocuğa dil verir, ufuk verir, sayıların düzenini, kelimelerin büyümesini, tarihin kırık aynasını, doğanın inceliğini, insanın sorumluluğunu gösterir. İyi okul, çocuğun içine dünya koyar ama çocuğu dünyanın altında ezmez. Ona sadece doğru cevabı değil, doğru sorunun haysiyetini öğretir. Yanılmanın öğrenmenin parçası olduğunu sezdirir. Başarının başkasını ezmek değil, kendi imkânını açmak olduğunu gösterir. İyi okulda öğretmen, küçük bir bürokrat değil, çocuğun içindeki karanlık odaya pencere açan insandır. Sınıf, sadece sıra ve tahta değildir; çocuğun düşünceyle ilk kamusal temas alanıdır. Orada çocuk, bir cümlenin insanı büyütebileceğini de öğrenebilir, küçültebileceğini de.

Fakat okulun diğer yüzü daha karanlıktır. Kötü okul, çocuğu yurttaş olmaya değil, itaat etmeye hazırlar. Sıralar hizalanır, bedenler sabitlenir, zil zamanı böler, müfredat merakı keser, sınav kaygısını yönetir, disiplin sesi bastırır. Çocuk, önce izin istemeyi öğrenir; tualete gitmek için izin, konuşmak için izin, itiraz etmek için izin, bazen düşünmek için bile görünmez bir izin. "Okul, yalnız bilgi aktaran yer değil, bedenleri, arzuları ve itaati biçimlendiren sessiz bir laboratuvardır." Bu anonim cümle, eğitim kurumunun gizli yüzünü açar. Çünkü okul, hangi bilgiyi verdiği kadar hangi bedeni istediğiyle de ilgilidir. Uslu beden, sessiz beden, sıraya giren beden, sınavda yarışan beden, öğretmenin yüzüne değil defterine bakan beden, hata yapmamak için düşünmemeyi seçen beden. Böyle yetişen çocuk, ileride özgür birey değil, onay bekleyen yetişkin olur.

Türkiye'de eğitim meselesinin en ağır tarafı, okulun çoğu zaman çocuğun haysiyetini değil, sınav başarısını merkeze almasıdır. Çocuk daha küçük yaşta puana, sıralamaya, teste, denemeye, kursa, özel derse, başarı

grafiğine, aile beklentisine, okul etiketine teslim edilir. Sanki çocuk bir insan değil de gelecekteki mesleğinin ham maddesiymiş gibi davranılır. Bu düzende iyi çocuk, çok soru soran değil, beklenen cevabı hızlı bulan çocuktur. Düşünen çocuk değil, işaretleyen çocuk makbuldür. Derinleşen değil, yetiştiren; merak eden değil, çözen; anlamaya çalışan değil, net artıran çocuk övülür. Böyle bir eğitim, zekâyı keskinleştirebilir ama ruhu kurutabilir. Çocuk kazanır gibi görünür, fakat kendini kaybedebilir. Bir ülkenin çocukları daha ilkokul çağında hayatı yarış pisti gibi görmeye başlıyorsa, orada eğitim değil, erken yaşta performans terbiyesi vardır.

Öğretmen meselesi burada ayrı bir yaradır. Öğretmen, çocuğun hayatındaki en kritik yetişkinlerden biridir; fakat öğretmen de çoğu zaman sistemin altında ezilir. Kalabalık sınıflar, yetersiz imkânlar, ekonomik sıkışma, bürokratik baskı, müfredat yükü, veli beklentisi, sınav dayatması, siyasal atmosfer ve toplumsal değersizleşme öğretmenin nefesini daraltır. Nefesi daralan öğretmen, çocuğa nefes açmakta zorlanır. Bu yüzden eğitim eleştirisi öğretmeni hedef tahtasına koyarak yapılamaz. Elbette kötü öğretmen vardır, çocuğu aşağılayan, kıyaslayan, korkutan, merakı ezen öğretmen vardır ve bunlara karşı net olmak gerekir. Fakat öğretmeni yalnız bırakan sistem, sonra sınıftaki her kırılmayı öğretmenin kişisel kusuruna indirirse, yine kolay yola kaçmış olur. İyi eğitim, iyi öğretmeni mümkün kılan bir kamusal ahlâk ister.

Okulun ahlâk eğitimi de çoğu zaman yanlış anlaşılır. Ahlâk, çocuğa büyüklerin istediği gibi davranmayı öğretmek değildir. Ahlâk, çocuğun başkasının acısını duyabilecek, kendi hatasını görebilecek, haksızlığa itiraz edebilecek, güç karşısında eğilmeyecek, zayıf karşısında kabarmayacak bir iç terbiye kazanmasıdır. Eğer okul çocuğa yalnız kurallara uymayı öğretiyor ama adaletsiz kuralı sorgulatmıyorsa, o okul ahlâk değil, uyum üretir. Eğer okul çocuğa vatan sevgisi öğretiyor ama kamu malının, doğanın, yoksul arkadaşının, engelli bireyin, hayvanın, ağacın hakkını öğretmiyorsa, o sevgi tören dilinde kalır. Eğer okul çocuğa din anlatıyor ama merhameti, adaleti, emaneti, kul hakkını, hakikati ve vicdan muhasebesini sınıfın merkezine koymuyorsa, ezber çoğalır, ahlâk eksilir. Çocuk başını indirmesin; sorusunu kaldırsın. Heterobilim Okulu'nun eğitimdeki temel cümlesi budur.

Çocukların Cumhuriyeti'nde okul, çocuğu geleceğin iş gücü diye değil, bugünün hak sahibi insanı diye görür. Çocuğun zekâsı puanla sınırlanmaz, hayali müfredatın kenar boşluğuna atılmaz, bedeni sıraya çivilenmez, sesi ayıp diye bastırılmaz. Böyle bir okulda edebiyat yalnız sınav sorusu değildir, insanın iç odasına açılan kapıdır. Matematik yalnız işlem değil, düzen ve soyutlama terbiyesidir. Tarih yalnız zafer ezberi değil, hafıza ve sorumluluk alanıdır. Fen yalnız formül değil, kâinatın işleyişine duyulan temiz hayrettir. Sanat boş ders değil, ruhun oksijenidir. Oyun vakit kaybı değil, çocuğun dünyayı prova etme biçimidir. Soru ise disiplin suçu değil, öğrenmenin kalbidir.

Heterobilim Okulu açısından okul, toplumun sinaptik merkezlerinden biridir. Orada çocukların zihniyle birlikte toplumun gelecekteki refleksleri de kurulur. Soru sormayan çocuklardan özgür yurttaş çıkmaz. Sürekli yarışan çocuklardan dayanışmacı toplum çıkmaz. Korkutulan çocuklardan adaletli yetişkin çıkmaz. Aşağılanan çocuklardan haysiyetli kamusal hayat çıkmaz. Bu yüzden okul meselesi, yalnız Millî Eğitim'in dosyası değil, bütün toplumun vicdan dosyasıdır. Bir ülke okulunda çocuğun merakını koruyamıyorsa, en büyük üniversite binaları bile epistemik olarak yarımdır. Çünkü bilgi, önce çocuğun gözündeki parlılda doğar. O parlıltı sönerse, geriye diploma kalır, insan eksilir.

Filozof Kirpi: "Okul, çocuğun sorusunu büyütüyorsa, tahtaya bilgi değil, itaatin kirecini sürüyordur."

5. ÇOCUĞUN KENTİ: PARKI OLMAYAN MAHALLE, KALDIRIMI OLMAYAN SOKAK, GÖĞÜ OLMAYAN APARTMAN

Bir şehrin insan için kurulup kurulmadığını anlamak istiyorsak, önce çocuğun yürüdüğü yola bakmak gerekir. Büyük meydanlara, pahalı kulelere, ışıklı caddelere, lüks konut reklamlarına, alışveriş merkezlerinin parlak vitrinlerine değil; sabah okula giden çocuğun ayağının bastığı kaldırıma, koşabildiği parka, top oynayabildiği boşluğa, nefes alabildiği ağaca, güvenle geçebildiği yaya yoluna, görebildiği gökyüzüne bakmak gerekir. Çünkü şehir, yetişkinlerin mülkiyet kavgasını çocukların oyun hakkına tercih ettiği anda insanî vasfını kaybetmeye başlar. Çocuk için güvenli olmayan şehir, yaşlı için de, engelli için de, yoksul için de, anne için de, hayvan için de, ağaç için de güvenli değildir. Çocuk şehrin en hassas ölçüm cihazıdır; onun bedeni, kentin merhametini ve hoyratlığını anında kaydeder. Bir çocuk mahallede koşamıyorsa, o mahalle yalnız sıkışık değildir, ahlâken daralmıştır.

“Mekân tarafsız değildir; kimi bedenlere yol açar, kimilerini daha doğmadan kenara iter.” Bu cümle, çocuk ve kent meselesinin anahtarındır. Çünkü şehir dediğimiz şey yalnız binaların, yolların, köprülerin, tabelaların, kameraların, sitelerin ve alışveriş merkezlerinin toplamı değildir. Şehir, kimin nerede durabileceğini, kimin görünür olacağını, kimin hızlı geçeceğini, kimin bekleyeceğini, kimin oynayacağını, kimin susacağını, kimin korkacağını belirleyen bir hayat düzenidir. Çocuk bu düzenin içinde en savunmasız bedendir. Arabalar için geniş yollar yapılır, çocuklar için dar kaldırımlar bırakılır. Otopark için arsa bulunur, oyun alanı için “bütçe yok” denir. Reklam panoları için şehir yüzeyi açılır, çocukların gökyüzü apartmanlarla kapatılır. Site duvarları yükselir, mahalle hafızası çöker. Güvenlikçi kulübeleri çoğalır, güven duygusu azalır. Böylece şehir, çocuk için ortak hayatın değil, denetimli geçişlerin mekânı hâline gelir.

Çocuğun kenti önce parkla başlar. Park, çocuk için sadece kaydırak, salıncak, kum havuzu değildir; park, çocuğun bedeniyle dünyayı tanıdığı ilk kamusal laboratuvarıdır. Orada düşer, kalkar, bekler, paylaşır, kavg eder, barışır, sıra bekler, hızını ayarlar, korkusunu dener, cesaretini yoklar. Park, çocuğun demokrasiyle ilk temasıdır; çünkü oyun, çocukların küçük ölçekli kamusal müzakeresidir. Fakat parklar ya betona yenilir ya bakımsızlığa terk edilir ya da sitelerin içine kapatılır. Çocuk, kamusal park yerine özel site bahçesine hapsedildiğinde, oyun bile sınıfsal bir ayrıcalığa dönüşür. Bir çocuğun güvenle oynayabileceği alan, ailesinin gelirin bağılıysa, şehir çoktan çocuklar arasında sınır çizmiş demektir. Zengin çocuğun güvenli oyun alanı, yoksul çocuğun araba aralarında kurduğu kale, kentin sınıfsal vicdanını ele verir.

Kaldırım da çocuk için basit bir taş döşemesi değildir. Kaldırım, çocuğun şehirde insan yerine konulup konulmadığını gösterir. Kaldırım işgal edilmişse, daralmışsa, kırılmışsa, arabalarla dolmuşsa, elektrik direkleriyle, çöp kutularıyla, tabelalarla, inşaat artıklarıyla geçilmez hâle gelmişse, çocuk yürümeyi değil, sürekli kaçınmayı öğrenir. Okula yürüyemeyen çocuk, şehri bedeninde tanıyamaz. Hep servisle, arabayla, kapıdan kapıya taşınan çocuk, kentle temasını kaybeder; sokak onun için yaşam alanı değil, tehlike koridoru olur. Oysa iyi şehir, çocuğun adımını ciddiye alır. Yaya geçidini süs gibi çizmez, gerçekten korur. Trafiği yalnız araç akışı diye düşünmez, çocuk nefesiyle ölçer. Bir çocuğun okula güvenle yürüyebilmesi, şehir medeniyetinin en temel sınavlarından biridir. Betonun diploması olmaz; kaldırımda belli eder kendini.

Apartman meselesi ise daha derin bir yalnızlık üretir. Göğü olmayan apartmanda büyüyen çocuk, dünyayı pencere aralığından, balkon demirinden, asansör aynasından ve koridor sessizliğinden tanır. Eskinin mahalle romantizmini körü körüne yüceltmeye gerek yok; her mahalle merhametli değildi, her sokak güvenli değildi, her komşuluk temiz değildi. Fakat bugünün yüksek katlı, kapalı, anonim, güvenli ama güvensiz şehir hayatı çocuğun toplumsal dokusunu inceltiyor. Çocuk artık kapı önünde büyümüyor, randevuyla sosyalleşiyor. Arkadaşlık, sokakta kendiliğinden kurulmak yerine kurs saatlerine, aile programlarına, ekran bağlantılarına, site içi sınırlara sıkışıyor. Şehir çocuğun doğaçlama hayatını azaltıyor. Çocuk, oyun icat eden varlık olmaktan çıkarılıp etkinlik tüketen küçük müşteriye çevriliyor. Bu da çocukluğun en güzel tarafını, plansız merakı, kirlenmeyi, kaybolmadan keşfetmeyi, komşu sesini, topun peşinden koşarken zamanı unutmayı törpülüyor.

Şehir çocuğa doğayı da eksik veriyor. Ağaç, dere, toprak, kuş sesi, yağmur kokusu, çamur, böcek, gölge, bostan, kıyı, rüzgâr; bunlar çocuk için süs değildir. Çocuk doğayla temas ettiğinde yalnız eğlenmez, varlığın başka biçimleriyle ilişki kurar. Karıncaya basmamayı öğrenir, ağacın gölgesinde beklemeyi öğrenir, toprağın kokusuyla mevsimi hissederek, yağmurdan kaçarken göğün dilini tanır. Betonla büyüyen çocuk, doğayı ekran duvar kâğıdı gibi görmeye başlar. Oysa doğa çocukta merhametin ilk okullarından biridir. Ağaçsız okul bahçesi, gölgesiz park, kuşsuz site, topraksız oyun alanı yalnız estetik eksiklik değildir; çocuğun duyu ve ahlâkî terbiyesinden çalınmış zamandır. Şehir doğayı yok ettiğinde, çocuk yalnız yeşilden değil, sabırdan, dikkat etmekten, başka canlılarla birlikte yaşama bilgisinden de mahrum kalır.

Kent planlamasının en büyük yalanlarından biri, çocuğu "aile meselesi" sayıp mekânı yetişkinlere göre kurmasıdır. Oysa çocuk da yurttaşdır. Hem de şehrin en dürüst yurttaşdır; çünkü onun ihtiyacı açıktır. Güvenli yürüyüş, oyun, gölge, temiz hava, okul yolu, sessiz uyku, sağlıklı çevre, ulaşılabilir kültür, kütüphane, spor alanı, engelsiz mekân, mahalle bağı. Bunları sağlayamayan bir şehir, ne kadar büyürse büyüsün, içten içe küçülür. Çocuk için kurulmamış şehir, sonunda yetişkini de ezer. Trafikte ömür tüketen baba, park bulamayan anne, yürüyemeyen yaşlı, nefes alamayan hasta, yalnız kalan genç, gürültüden uyuyamayan bebek; hepsi aynı kentsel ahlâksızlığın farklı yüzleridir.

Heterobilim Okulu açısından şehir, yalnız mekân değil, etik metabolizmanın dış iskeletidir. Şehir nasıl kuruluyorsa, toplumun ahlâkı da öyle dolaşır. Parkları kapatılan, kaldırımları işgal edilen, çocukları AVM'ye hapsedilen, göğü kulelerle daraltılan, okulu trafikle çevrilen, mahallesi rantla sökülen bir toplumda çocuk yalnız büyümeyiz; sıkışarak, çekinerek, izin alarak, kaçınarak büyür. Praksiyom burada soruyu sert sorar: Bu şehir çocukta ne üretiyor? Cesaret mi, korku mu? Merak mı, kapanma mı? Paylaşım mı, sınıf duvarı mı? Oyun mu, tüketim mi? Nefes mi, beton yorgunluğu mu? Eğer cevap kötü ise, imar planı yalnız teknik belge değildir; ahlâkî suç dosyasıdır.

Çocukların Cumhuriyeti'nde şehir, önce çocuğun boy hizasından yeniden okunur. Yetişkinin otomobil camından gördüğü şehirle çocuğun diz hizasından gördüğü şehir aynı değildir. Çocuk, egzozu daha yakından solur, kaldırım kırığını daha sert hissederek, köpekten daha çok korkar, karanlık sokakta daha küçük kalır, yüksek duvarın arkasında daha fazla dışlanır. Bu yüzden çocuk merkezli kent, romantik bir belediye broşürü değil, adaletin mekâna çevrilmiş hâlidir. Bir şehir çocuğa oyun, güven, gölge, yol ve gökyüzü vermiyorsa, ona gelecekte söz etmesin. Çünkü gelecek, önce çocuğun koşabildiği yerde başlar.

Filozof Kirpi: "Çocuğun koşamadığı şehir, insan için değil, betonun kibri için yapılmıştır."

6. DİJİTAL ÇOCUK: EKRANIN KUÇAĞINDA BÜYÜYEN YALNIZLIK

Çocuk artık yalnız evde, okulda, sokakta ve parkta büyümüyor; ekranın soğuk ışığında da büyüyor. Parmak ucu kadar bir hareketle açılan dünya, çocuğun gözbebeklerine gece gündüz akıyor. Tablet, telefon, bilgisayar, televizyon, oyun konsolu, kısa video, çizgi film, mesaj, bildirim, reklam, oyun içi ödül, algoritmik öneri; hepsi çocuğun dikkatini küçük küçük kemiren görünmez bir kuşatma kuruyor. Fakat meseleyi basitçe "teknoloji çocukları bozdu" diye okumak, ucuz bir yetişkin homurdanması olur. Teknoloji tek başına şeytan değildir; ekran, bazen bilgi kapısıdır, bazen oyun alanıdır, bazen uzak akrabayla görüşme imkânıdır, bazen hayal gücünü besleyen bir pencere olabilir. Sorun ekranın varlığı değil, çocuğun ekrana niçin, nasıl, ne kadar ve kimin yokluğunda bırakıldığıdır. Ekran çoğu zaman cihaz değil, terk edilmiş çocuğun elektronik bakıcısıdır. İşte yara burada açılır.

"Ekran çocuğu bozmadı; çocuğu ekrana terk eden yalnızlık bozdu." Bu cümle, dijital çocuk meselesinin merkezine konulmalıdır. Çünkü bugün pek çok çocuk ekrana meraktan değil, yalnızlıktan sığıyor. Ev

küçülmüş, sokak tehlikeli hâle gelmiş, park uzaklaşmış, anne baba yorgun düşmüş, okul çocuğun merakını doyuramamış, mahalle çözülmüş, akran ilişkileri rekabete ve gösteriye sıkışmış, yetişkinler çocuğun sorusuna zaman ayıramaz olmuş. Böyle bir dünyada ekran, çocuğa kolay bir evren sunuyor: Hızlı ödül, parlak renk, kesintisiz uyarı, anında cevap, sürekli eğlence, sınırsız görüntü. Çocuk, sıkılmanın doğurgan sessizliğini tanımadan uyarılmanın gürültüsüne alışıyor. Oysa sıkılmak da çocukluğun gizli öğretmenlerinden biridir. Sıkılan çocuk oyun icat eder, nesnelere dönüştürür, sandalyeden gemi yapar, yastıktan dağ kurar, karanlık odadan mağara çıkarır. Ekran bu boşluğu sürekli doldurduğunda, çocuk hayal kurmak yerine içerik tüketmeye başlar.

Dijital dünyanın çocuk üzerindeki ilk etkisi dikkat rejiminde görülür. Çocuk, hızlı akan görüntülerle büyüdükçe yavaş olan her şey ona ağır gelmeye başlar. Kitap yavaş gelir, öğretmenin sesi yavaş gelir, doğanın ritmi yavaş gelir, arkadaşını dinlemek yavaş gelir, kendi duygusunu anlamak bile yavaş gelir. Kısa videoların, oyun ödülleri, bildirimlerin ve sürekli değişen ekran yüzeylerinin içinde dikkat küçük parçalara bölünür. Çocuk artık bir şeyin içinde uzun süre kalmakta zorlanır. Bu sadece eğitim sorunu değildir; varoluş sorunudur. Çünkü insanın kendisini tanıması da dikkat ister. Bir ağacı izlemek, bir cümleyi düşünmek, bir arkadaşının yüzündeki üzüntüyü fark etmek, kendi korkusunun adını koymak, hepsi yavaş dikkat gerektirir. Dikkati parçalanmış çocuk, yalnız ders çalışmakta değil, dünyayla derin bağ kurmakta da zorlanır.

Ekran, çocuğun oyun biçimini de değiştirir. Geleneksel oyun bedeni çalıştırır; çocuk koşar, düşer, kalkar, terler, kavga eder, uzlaşır, sıra bekler, kuralları bozar, yeniden kurar. Dijital oyun ise çoğu zaman bedeni sandalye ya da koltuk üzerinde sabitler, parmakları hızlandırır, gözleri yorar, ödül sistemini kışkırtır. Elbette yaratıcı, stratejik, eğitici, kolektif dijital oyunlar da vardır; mesele yine toptancı yasakçılık değildir. Fakat çocuk oyunun maddî dünyasından koparıldığında, toprağın direncini, arkadaşının nefesini, bedeninin sınırını, düşmanın öğretilerini, beklemenin sabrını kaybeder. Dijital oyunda kaybedince yeniden başlat düğmesi vardır; hayatta ise diz kanar, kalp kırılır, arkadaş küser, özür gerekir. Çocuk gerçek oyundan uzaklaştıkça hayatın küçük etik derslerini de daha az deneyimler.

Dijital çocuk meselesinin ikinci büyük yarısı mahremiyettir. Bugünün çocukları daha konuşmayı tam öğrenmeden görüntüleniyor, paylaşılıyor, arşivleniyor, beğeniye açılıyor. Doğum anı, ilk adım, ilk ağlama, ilk okul günü, hasta hâli, komik hâli, mahcup hâli; her şey ailelerin sevimli gösteri arzusunun malzemesi olabiliyor. Çocuk, henüz rıza verecek yaşta değilken dijital bir iz bırakıyor. "Gözetim, artık yalnız iktidarın yukarıdan bakışı değil, insanın kendi yüzünü pazara sunmayı öğrenmesidir." Bu cümle, çocuğun dijital kaderini çok sert açıklar. Çünkü artık gözetim sadece devletin, şirketin ya da kameranın işi değildir; aile de çocuğun hayatını görünürlük ekonomisine taşıyabilir. Çocuk, kendi çocukluğunun sahibi olmadan onun görüntüsü dolaşıma girer. Bu, masum bir paylaşım alışkanlığı gibi görünse de çocuğun mahremiyet hakkını sessizce aşındırır.

Algoritmaların çocukla ilişkisi daha karanlık bir alandır. Algoritma çocuğu sevmez, çocuğu tanımaz, çocuğun ruhsal bütünlüğünü dert etmez; algoritma dikkati ölçer, davranışı izler, süreyi uzatır, arzuyu yönlendirir. Çocuğun neye baktığını, nerede durduğunu, neye güldüğünü, hangi renge takıldığını, hangi videoda kaldığını kaydeder ve ona daha fazlasını verir. Böylece çocuk kendi isteğini yaşadığını sanırken, çoğu zaman başkalarının kâr hesaplarına göre düzenlenmiş bir dikkat koridorunda yürür. Dijital piyasa çocuğa kullanıcı der, ama aslında çocuğun dikkati üründür. Bir çocuğun göz zamanı, reklam, veri, oyun içi satın alma, marka sadakati ve tüketim alışkanlığı olarak işlenir. Bu yüzden dijital çocuk meselesi yalnız aile disipliniyle çözülemez; burada şirket ahlâkı, devlet düzenlemesi, eğitim politikası ve kamusal denetim gerekir.

Fakat dijital dünyayı bütünüyle yasaklamak da çözüm değildir. Yasak çoğu zaman merakı karanlığa iter. Asıl mesele dijital okuryazarlık, ritim, sınır, eşlik ve alternatif hayat zenginliğidir. Çocuğa ekranı yasaklamak kolaydır; ona ekran dışında nefes alacak bir dünya kurmak zordur. Park yoksa, sokak güvenli değilse, okul

sıkıcıysa, evde konuşma yoksa, anne baba sürekli yorgunsa, çocuk nereye gidecek? Ekranı azaltmak isteyen toplum önce çocuğa oyun alanı, sanat, spor, kitap, doğa, arkadaşlık, güvenli mahalle, dinleyen yetişkin ve anlamlı okul vermelidir. Çocuğun hayatı boşaltılırsa ekran dolar. Hayat zenginleşirse ekran kendi yerine çekilir. Yani mesele telefonu çocuğun elinden çekip almak kadar basit değildir; çocuğun eline dünya vermek gerekir.

Ebeveynler de bu meselenin içinde yalnız bırakılmıştır. Birçok anne baba ekran karşısında ne yapacağını bilmiyor. Kimi suçlulukla sınırsız izin veriyor, kimi öfkeyle yasaklıyor, kimi de kendi ekran bağımlılığını görmeden çocuğun ekranına kızıyor. Çocuk, yetişkinin elinden düşmeyen telefona bakarak öğrenir. Sofrada telefon varsa, yatakta telefon varsa, konuşmanın ortasında bildirim varsa, çocuğa "ekrana bakma" demek inandırıcı olmaz. Dijital ahlâk önce yetişkinin kendisinde başlamalıdır. Çocuk, nasihatle değil, ritimle terbiye olur. Evde birlikte yemek, birlikte yürümek, birlikte kitap karıştırmak, birlikte susmak, birlikte oyun oynamak, birlikte sıkılabilmek; bunlar ekranı dengeleyecek küçük ama güçlü pratiklerdir. Çocuğun yanında bulunan ama zihni sürekli telefonda olan yetişkin, fiziksel olarak orada, duygusal olarak uzaktadır. Çocuk bu yokluğu hisseder.

Heterobilim Okulu açısından dijital çocuk, etik metabolizmanın yeni ve kırılgan bir göstergesidir. Burada soru şudur: Dijital düzen çocukta ne üretiyor? Merak mı, bağımlılık mı? İlişki mi, yalnızlık mı? Bilgi mi, uyarılma mı? Yaratıcılık mı, tüketim mi? Mahremiyet mi, teşhir mi? Dikkat mi, dağılma mı? Praksiyom burada yine niyete değil sonuca bakar. "Eğitici içerik" etiketi yetmez; çocuğun zihninde, bedeninde, uykusunda, dilinde, arkadaşlığında ne oluyor, ona bakmak gerekir. Eğer dijital dünya çocuğun gözünü parlatırken ruhunu solduruyorsa, orada parlaklık ilerleme değil, ekran fosforudur. Eğer çocuk dünyayı dokunarak, koşarak, sorarak, koklayarak, düşerek, dinleyerek değil de yalnız kaydırarak tanıyor, insan oluşunun bazı damarları zayıflıyor demektir.

12

Çocukların Cumhuriyeti dijital dünyayı reddetmez; onu çocuğun haysiyetine göre terbiye eder. Çocuk teknolojiye kurban edilmeyecek kadar değerlidir, teknolojiden mahrum bırakılmayacak kadar da çağının insanıdır. Mesele denge değil yalnız; mesele hâkimiyettir. Çocuk ekranın nesnesi değil, dijital dünyanın bilinçli öznesi olmalıdır. Bunun için aile, okul, devlet, medya ve teknoloji şirketleri aynı ahlâkî masaya çağrılmalıdır. Çocuğun dikkati pazarlık konusu yapılamaz. Çocuğun mahremiyeti aile sevimliliğine kurban edilemez. Çocuğun yalnızlığı algoritmaya havale edilemez. Çünkü çocuk ekrana değil, insana ihtiyaç duyar; ışığa değil, yüze; bildirime değil, cevaba; içeriğe değil, ilişkiye.

Filozof Kirpi: "Çocuğu ekrana emanet eden çağ, kendi yalnızlığını parlak camla örtmeye çalışan yorgun bir yetişkindir."

7. ŞİDDETİN SESSİZ MÜFREDATI: EV, SOKAK, OKUL VE DİL

Şiddet, çocuğun hayatına her zaman tokat sesiyle girmez. Bazen bir bakışla girer, bazen kıyasla, bazen "sus" kelimesiyle, bazen "erkek adam ağlamaz" cümlesiyle, bazen "sen zaten beceremezsin" diye başlayan o küçük zehirli sözle. Çocuk, şiddeti yalnız bedeni acıdığında öğrenmez, varlığı küçültüldüğünde de öğrenir. Evde bağırılan cümle, okulda alay edilen kusur, sokakta duyulan tehdit, ekranda normalleştirilen hoyratlık, aile içinde görmezden gelinen korku, hepsi çocuğun iç dünyasına görünmez bir müfredat gibi yazılır. Bu müfredatın kitabı yoktur, sınavı yoktur, diploması yoktur, fakat sonucu çok ağırdır: Çocuk ya susmayı öğrenir ya saldırmayı, ya içine kapanmayı ya güçlü görünmeyi, ya kendi acısını inkâr etmeyi ya başkasının acısını duymamayı. Şiddet, böylece yalnız olay değil, karakter terbiyesi hâline gelir; toplum, kendi sertliğini küçük bedenlere erkenden öğretir.

"İktidar, en kalıcı biçimini bedende değil, insanın kendi kendisiyle konuşma tarzında kurar." Bu cümle, çocuğa yönelen şiddetin en sinsi yerini açar. Çünkü çocuk dışarıdan duyduğu sesi zamanla kendi iç sesi sanmaya başlar. Sürekli azarlanan çocuk, bir süre sonra kendi kendini azarlamaya başlar. Sürekli aşağılanan çocuk, kendi değerini düşük ölçer. Sürekli korkutulan çocuk, dünyayı tehdit haritası gibi okur. Sürekli kıyaslanan çocuk, sevgiyi başarıya bağlı sanır. Sürekli utandırılan çocuk, görünür olmaktan çekinir. Şiddetin en büyük zaferi, çocuğun içinde ikinci bir zalim yetiştirmesidir. Artık dışarıdan biri bağırmasa bile çocuk kendi ruhuna bağırır. Bu yüzden şiddet yalnız dışsal bir baskı değildir; iç sesin işgalidir. Çocuk, kendisine yapılanı unuttuğunu sanabilir, ama bedeni unutmaz. Omuz düşüklüğü, göz kaçırma, ani irkilme, fazla özür dileme, öfkeyi patlatma, duyguyu saklama, hepsi eski şiddetin yeni dilidir.

Ev, çocuğun ilk güven mekânı olması gerekirken, bazen ilk korku mekânına dönüşür. Evdeki şiddet yalnız dayakla sınırlı değildir. Sürekli bağırın baba, sürekli ağlayan anne, birbirini küçümseyen yetişkinler, çocuğu taraf seçmeye zorlayan aile kavgaları, kardeşler arasında adaletsiz davranış, çocuğun duygusunu alaya alma, çocuğu büyüklerin sırdaşı yapma, "biz senin için katlanıyoruz" diyerek suçluluk yükleme, hepsi çocuğun ruhuna ağır gelir. Çocuk evin duvarlarını dinleyerek büyür. Kapının nasıl kapandığını, bardağın masaya nasıl bırakıldığını, annenin nefesindeki titremeyi, babanın ayak sesindeki öfkeyi ayırt etmeyi öğrenir. Bu, çocuk için zekâ değil, hayatta kalma nöbetidir. Güven içinde büyümesi gereken çocuk, evin duygusal meteoroloji uzmanına dönüşür. Hangi ses fırtına getirecek, hangi sessizlik patlama öncesi, hangi yüz ifadesi tehlike habercisi, bunları ölçer. Böyle bir çocuk dışarıdan uslu görünebilir, fakat içerde sürekli tetiktedir.

Okul da şiddetten azade değildir. Öğretmenin alaycı sözü, arkadaşların zorbalığı, sınıfta küçük düşürülmek, başarısızlığın herkesin önünde teşhir edilmesi, yoksulluğun fark edilip dalga konusu yapılması, beden, kılın, sesin, aksanın, kıyafetin, aile durumunun hedef alınması çocuğun okul deneyimini zehirler. Akran zorbalığı çoğu zaman çocukların "kendi aralarındaki mesele" diye küçümsenir. Oysa çocukların kendi arası dediğimiz alan, toplumun bütün hiyerarşilerinin küçük ölçekte tekrarlandığı sert bir sahnedir. Güçlü olan zayıfı ezer, kalabalık yalnız olanı hedef alır, farklı olan alaya alınır, yoksul olan görünmezleştirilir, hassas olan "mızmız" diye damgalanır. Eğer okul bu alanı ciddiye almazsa, sadece matematik öğretmemiş olmaz, adaletsizliği de öğretmiş olur. Zorbalığa tanık olan çocukların sessizliği bile bir eğitimidir; haksızlık karşısında susmanın güvenli olduğu dersi orada verilir.

Dil, şiddetin en yaygın taşıyıcısıdır. Biz çoğu zaman çocuklarla konuştuğumuzu sanırız, aslında onların içine cümle bırakırız. "Sen adam olmazsın", "kız gibi ağlama", "aklın ermez", "büyüklerin yanında konuşma", "ayıp", "el âlem ne der", "başkasının çocuğuna bak", "bu kafayla hiçbir şey olamazsın" gibi cümleler, pedagojik uyarı değil, ruhsal çividir. Çocuk bu çivileri yıllarca taşır. Bazı sözler kemikten daha geç iyileşir. Üstelik dildeki şiddet çoğu zaman sevgi kılıfına girer. "Senin iyiliğin için söylüyorum" diye başlayan cümle, çocuğun haysiyetini kesebilir. "Biz böyle gördük" savunması da ayrı bir felâkettir. Her kuşak kendi yarasını gelenek sanıp sonraki kuşağa devrettiğinde, toplum travmayı terbiye adıyla dolaşıma sokar. Heterobilim Okulu'nun neşteri burada net iner: Bir çocuğun ruhuna saplanan söz, aile büyüğü olunca masumlaşmaz.

Sokak şiddeti ise çocuğa dünyanın güvensiz olduğunu öğretir. Karanlık sokak, taciz ihtimali, başıboş tehdit dili, trafik saldırganlığı, erkek gruplarının bakışı, mahalle baskısı, yabancı korkusu, polis sireni, kavga sesi, silah haberi, afet görüntüsü, savaş dili, hepsi çocuğun dünyasını daraltır. Çocuk yalnız doğrudan maruz kaldığı şiddetten etkilenmez, tanık olduğu şiddetten de etkilenir. Haberlerde öldürülen çocukları görmek, okulda konuşulan felâketleri duymak, evde yetişkinlerin çaresiz öfkesine maruz kalmak, çocuğun iç güvenlik duygusunu aşındırır. Dünya, keşfedilecek bir yer olmaktan çıkar, sakınılacak bir tehlike alanına dönüşür. Çocuk merakını kaybederse, yalnız oyununu değil, insanlığa güvenini de kaybeder.

Şiddetin en tehlikeli biçimlerinden biri de meşrulaştırılmış şiddettir. "Terbiye için bir tokattan bir şey olmaz", "biz de dayak yedik, kötü mü olduk", "çocuk korkacak ki saygı duysun", "fazla yüz verersen tepene çıkar" gibi

cümlerler, yetişkin aczinin kültür diye pazarlanmasıdır. Saygıyı korkuyla karıştıran toplum, haysiyetli insan değil, fırsat bulunca ya ezen ya ezilen kişi üretir. Çocuk korktuğu kişiye saygı duymaz, ondan korunmayı öğrenir. Güçlü olduğunda da aynı dili başkasına uygulayabilir. Böylece şiddet kuşaktan kuşağa yalnız davranış olarak değil, dünya görüşü olarak aktarılır. Oysa gerçek terbiye, çocuğun onurunu kırmadan sınır koyabilmektir. Çocuğu ciddiye almak, her istediğini yapmak değildir; onu insan yerine koyarak yön gösterebilmektir.

Çocukların Cumhuriyeti, şiddeti yalnız ceza hukuku meselesi olarak görmez. Elbette hukuk gereklidir, koruma mekanizmaları gereklidir, istismara ve ihmale karşı sert kamusal müdahale gereklidir. Fakat şiddet sadece suç olduktan sonra konuşulursa geç kalınmış olur. Şiddetin kültürel dili, pedagojik alışkanlıkları, aile içi normalleşmesi, okul içi görmezden gelinmesi, medya tarafından estetize edilmesi, siyaset diliyle kabalaştırılması birlikte ele alınmalıdır. Bir ülkede siyasetçiler sürekli bağıyor, ekranlar sürekli tehdit dili yayıyor, erkeklik sürekli sertlikle ölçülüyor, başarı sürekli ezmekle ilişkilendiriliyor, aile sürekli itaat talep ediyorsa, çocuklar şiddeti yalnız haberlerden değil, hayatın ritminden öğrenir. Toplum çocuğa "nazik ol" derken kendi kamusal dilini kabalıkla kuruyorsa, çocuk haklı olarak yetişkinlerin sahtekârlığını sezer.

Heterobilim Okulu açısından şiddet, etik metabolizmanın iç kanamasıdır. Dışarıdan bakınca toplum ayakta görünebilir; okullar açık, evler dolu, sokaklar kalabalık, ekranlar renkli, kurumlar çalışıyor olabilir. Fakat çocukların iç sesi korkuyla kuruluyorsa, o toplum içeriden kan kaybediyordur. Praksiyom burada soruyu acımasızca sorar: Çocuğa ne öğrettin? Korkuyu mu, haysiyeti mi? Susmayı mı, sözü mü? Saldırmayı mı, sınır koymayı mı? Utancı mı, ahlakı mı, vicdanı mı? Eğer çocuk kendini korumak için duygusunu öldürmek zorunda kalıyorsa, o toplum çocuğu büyütüyor, buduyor demektir. Çocukların Cumhuriyeti'nin ilk yasalarından biri şudur: Çocuğun bedeni de, sesi de, utancı da, korkusu da kimsenin eğitim malzemesi yapılamaz. Çünkü bir çocuğun içine yerleştirilen korku, yarın bütün toplumun siyasal kaderi olarak geri döner.

Filozof Kirpi: "Çocuğun iç sesine bağırmaı öğreten toplum, geleceğin vicdanını daha beşikte döver."

8. ÇOCUK VE HUKUK: KORUNACAK NESNE DEĞİL, HAK SAHİBİ ÖZNE

Hukuk, çocuğa yalnız "korunacak küçük varlık" diye baktığında eksik kalır. Çünkü koruma dili, dikkatli kurulmazsa çocuğu yine yetişkinlerin merhametine teslim eder. Çocuk elbette korunmalıdır, istismardan, ihmalden, şiddetten, açlıktan, sömürüden, erken yaşta ağırlaştırılmış sorumluluklardan, karanlık ilişkilerden, kötü niyetli yetişkinlerden, hoyrat kurumlardan, sokakta ve evde pusuda bekleyen türlü tehlikeden korunmalıdır. Fakat çocuk yalnız korunacak bir nesne değildir; duyulacak, ciddiye alınacak, iradesi yaşına ve gelişimine uygun biçimde hesaba katılacak hak sahibi bir öznedir. Hukuk çocuğu sadece "mağdur" olarak gördüğünde, onun insanlığını daraltır. Çocuk mahkemeye, okula, karakola, sosyal hizmet kurumuna, hastaneye, aile mahremiyetine veya velayet kavgasına yalnız dosya numarası olarak girdiğinde, hukuk onu koruyorum derken ikinci kez susturabilir. Çocuğun Cumhuriyeti burada ilk hükmünü verir: Çocuğu korumak, onun adına sonsuza kadar konuşmak değil, onun sesinin güvenli biçimde duyulacağı zemini kurmaktır.

"Hak, güçlülerin lütfu değil, zayıfın susmak zorunda bırakılmadığı kamusal zemindir." Bu cümle, çocuk hukukunun kalbine yazılmalıdır. Çünkü çocuk hakları, yetişkinlerin iyi niyetli bağışları değildir. Çocuğun beslenme, barınma, eğitim, sağlık, oyun, güvenlik, mahremiyet, ifade, katılım, dinlenme ve şiddetten korunma hakkı vardır. Bu haklar, aile isterse verilecek, devlet isterse hatırlanacak, toplum duygulanırsa gündeme alınacak şeyler değildir. Hak, çocuğun insan oluşundan doğar. Çocuk küçük olabilir, fakat hakkı küçük değildir. Çocuk deneyimsiz olabilir, fakat acısı eksik değildir. Çocuk yetişkin gibi düşünmeyebilir, fakat haysiyeti yetişkinden az değildir. Hukukun ilk ahlâkî sınavı, çocuğun küçüklüğünü onun hakkını küçültmek için kullanıp kullanmadığıdır.

Çocuk hukuku meselesinde en büyük sorunlardan biri, yetişkin merkezli dildir. Mahkemede yetişkinler konuşur, avukatlar konuşur, hâkim konuşur, uzmanlar rapor yazar, anne baba iddia eder, kurumlar cevap verir, ama çocuğun sesi çoğu zaman ya dolaylı aktarılır ya da biçimsel olarak dinlenir. Çocuğun ne hissettiği, ne istediği, neyden korktuğu, kime güvendiği, hangi ortamda rahat ettiği, hangi cümleyi kuramadığı, hangi bakıştan ürktüğü yeterince görülmeyebilir. Çocuk dinlenirken bile çocuğa uygun bir dil kurulmazsa, dinleme işlemi yeni bir baskıya dönüşebilir. Yetişkinlerin ağır kelimeleri çocuğun üzerine çöker. Çocuk, yanlış cevap verirse birini üzeceğini, doğruyu söylerse cezalandırılacağını, susarsa belki kurtulacağını düşünebilir. Bu yüzden çocukla hukuk arasındaki ilişki, sadece mevzuat meselesi değildir; dil, mekân, zaman, psikoloji ve güven meselesidir.

Velayet, boşanma, bakım, istismar, ihmal, suça sürüklenme, çalıştırılma, eğitim hakkı, dijital mahremiyet, zorbalık, göçmenlik, afet, yoksulluk ve korunma ihtiyacı gibi alanlarda çocuk çoğu zaman yetişkin çatışmalarının ortasında kalır. Anne baba kavgasında çocuk delil gibi taşınır, velayet tartışmasında sadakat testine sokulur, nafaka kavgasında ekonomik yük gibi görülür, okul meselesinde başarı nesnesine çevrilir, medya olaylarında acı görüntüsü olarak dolaşıma sokulur. Oysa çocuğun hukuk içindeki konumu, yetişkinlerin çekişmesini kolaylaştıran bir ara unsur olamaz. Çocuk, başkalarının davasındaki pasif unsur değil, kendi yaşam hakkının merkezindeki kişidir. Hukuk çocuğa "senin üstün yararın" dediğinde, bu söz dosyada süslü bir ifade olarak kalmamalı; çocuğun gündelik hayatına, güvenliğine, ruhsal bütünlüğüne, geleceğine ve bugününe dokunmalıdır.

Çocuğun üstün yararı ilkesi, çok kullanılan ama çoğu zaman kolay eskitilen bir ifadedir. Herkes çocuğun iyiliğini istediğini söyler. Aile ister, okul ister, devlet ister, mahkeme ister, siyaset ister. Fakat çocuğun üstün yararı gerçekten neye göre belirlenir? Yetişkinlerin konforuna göre mi, kurumların kolayına göre mi, toplumun ayıp anlayışına göre mi, yoksa çocuğun haysiyetine göre mi? Bir çocuk şiddet gördüğü eve "aile bütünlüğü" adına geri gönderiliyorsa, burada aile korunmuş olabilir ama çocuk korunmamıştır. Bir çocuk istismar iddiasında defalarca konuşturulup tekrar tekrar örseleniyorsa, burada delil arayışı çocuğun ruhunu yeniden yaralayabilir. Bir çocuk yoksulluk nedeniyle eğitimden kopuyorsa ve hukuk bunu yalnız ailenin ihmali diye okuyorsa, orada sistem kendi sorumluluğunu dosyanın kenarına itmiş olur. Çocuğun üstün yararı, çocuğun bedeni, ruhu, sesi, güvenliği ve geleceği birlikte düşünülmeden belirlenemez.

Suçta sürüklenen çocuk meselesi, toplumun en acı aynalarından biridir. Çocuk suçlu doğmaz. Çocuk çoğu zaman ihmalin, yoksulluğun, şiddetin, dışlanmanın, kötü çevrenin, eğitimsizliğin, aile çöküşünün, sokak baskısının, madde düzeninin, erkeklik gösterisinin ve kurumsal başarısızlığın içinden suça itilir. Elbette çocuk bir fiil işlediğinde bunun sonuçları vardır; fakat hukuk çocuğa yalnız ceza mantığıyla bakarsa, kendi körlüğünü büyütür. "Bir düzen, çocuğu önce yalnız bırakıp sonra cezalandırıyorsa, adalet değil, gecikmiş intikam üretir." Çocuğu suça sürükleyen koşulları görmeden yalnız davranışı cezalandırmak, yangını çıkaran kabloları bırakıp dumanı suçlamaya benzer. Çocuk adalet sistemi onarıcı, eğitici, koruyucu ve dönüştürücü olmak zorundadır; aksi hâlde çocuğu sisteme geri kazandırmaz, onu daha sert bir karanlığa iter.

Hukuk, çocuğu medyanın ve kamuoyunun iştahından da korumalıdır. Çocuk mağduriyetleri çoğu zaman haberleştirilirken çocuğun mahremiyeti ikinci plana atılır. Yüzü kapatılsa bile olay örgüsü, adres, aile bilgisi, okul, mahalle, akrabalık ilişkileri çocuğu tanınabilir hâle getirebilir. Çocuğun acısı, kamu vicdanını harekete geçirmek adına teşhir edildiğinde, sınır çok dikkatli korunmalıdır. Çünkü mağdur çocuğun hikâyesi kamusal öfkenin yakıtı yapılırken, o çocuğun ileride o hikâyeyle yaşamak zorunda kalacağı unutulur. Çocukların Cumhuriyeti'nde çocuk, ne acı pornografisinin malzemesidir ne de siyasî nutukların süsü. Çocuğun mahremiyeti, toplumun merakından daha değerlidir.

Heterobilim Okulu açısından hukuk, toplumun etik metabolizmasının sinir sistemidir. Sinir sistemi acıyı zamanında hissetmezse beden çürür. Hukuk da çocuğun acısını geç duyarsa, yanlış duyarsa veya duymamış

gibi yaparsa toplumun vicdan refleksi bozulur. Praksiyom burada yine sonucu sorar: Hukuk çocuğa ne üretti? Güven mi, korku mu? Onarım mı, tekrar travma mı? Hak mı, prosedür yorgunluğu mu? Ses mi, dosya sessizliği mi? Eğer çocuk hukukla karşılaştığında kendini daha güvende değil, daha küçük hissediyorsa, orada usul tamam olsa bile adalet eksiktir. Çocukların Cumhuriyeti, hukuk devletini çocuğun göz hizasından yeniden kurar. Mahkeme salonu, sosyal hizmet birimi, okul rehberliği, karakol, hastane, belediye, medya ve aile mahremiyeti aynı soruya cevap vermelidir: Bu çocuk burada insan yerine konuldu mu?

Çocuk ve hukuk meselesinin son hükmü şudur: Çocuk, merhametle idare edilecek küçük bir dosya değil, hakikatin en hassas yurttaşdır. Onun hakkını korumayan hukuk, büyüklere adalet dağıttığını söylese de içten içe eksik kalır. Çünkü adalet, en zayıfın sesini taşıyabildiği kadar adalettir. Çocuğun sesi titreyebilir, kelimeleri eksik olabilir, korkusu büyük olabilir; fakat hukuk o titrek sesi duyacak kadar incelmedikçe, adalet yalnız sert bir bina ve kalın bir dosya olarak kalır.

Filozof Kirpi: "Çocuğun sesini duymayan hukuk, adalet terazisine değil, yetişkinlerin ağır masasına hizmet eder."

9. ÇOCUK, DİN VE AHLÂK: KORKU DEĞİL, VİCDAN EĞİTİMİ

Çocuğun dinle ilk karşılaşması, çoğu zaman Tanrı'dan önce yetişkinlerin sesiyle olur. Bir annenin duası, bir dedenin besmelesi, bir öğretmenin anlattığı kisa, bir caminin avlusunda koşarken duyulan ezan, bayram sabahı giyilen temiz gömlek, kandil gecesi evde dolaşan helva kokusu, mezarlıkta tutulan küçük el, sofrada beklenen "bismillah", bütün bunlar çocuğun ruhunda dinin ilk izlerini bırakır. Fakat bu ilk izler ya merhametle açılır ya korkuyla kapanır. Çocuğa din, vicdanı büyüten bir rahmet diliyle verildiğinde, çocuk dünyayı emanet olarak görmeyi, başkasının hakkını incitmemeyi, zayıfı ezmeyi, yalanın insanı içeriden çürüttüğünü, nimetin şükür istediğini, acının paylaşılınca hafiflediğini öğrenir. Ama din, çocuğa cehennem tehdidi, ayıp sopası, günah paniği, itaat baskısı ve sürekli gözetlenme korkusu olarak verildiğinde, çocuğun iç dünyasında Tanrı tasavvuru rahmetten çok ürküntüyle kurulur. İşte orada din eğitimi değil, ruh terbiyesi adı altında korku mühendisliği başlar.

"Ahlâk, çocuğun başını eğdirmek değil, başkasının acısını duyacak bir iç kulak kazandırmaktır." Bu cümle, din ve çocuk meselesinde pusula olmalıdır. Çünkü ahlâkın özü itaat değil, vicdandır. Çocuk yalnız kuralları ezberleyerek ahlâklı olmaz. Hangi davranışın niçin doğru olduğunu, hangi sözün niçin yaraladığını, hangi lokmanın niçin haram koktuğunu, hangi haksızlığın niçin iç sızlattığını kavramadıkça, ahlâk dışarıdan giydirilmiş dar bir elbise olarak kalır. Çocuk büyüyünce o elbiseyi ya çıkarır ya da başkalarının üzerine zorla giydirmeye kalkar. Bu yüzden dinî eğitim, çocuğun hafızasına bilgi yığmakla yetinemez. Dua ezberlemek kıymetlidir, fakat duanın hangi kalp hâlinden doğduğunu anlamayan çocuk için dua bir ses dizisi olarak kalabilir. Sure ezberlemek değerlidir, fakat merhamet, adalet, emanet, kul hakkı, doğruluk ve tevazu çocuğun gündelik hayatına inmiyorsa, ezber ahlâka dönüşmez. Hafıza tek başına insanı kurtarmaz, vicdanla birleşirse insanı taşır.

Çocuğa din anlatırken en büyük tehlikelerden biri, Tanrı'yı yetişkin otoritesinin uzantısı gibi sunmaktır. "Allah yarar", "Allah taş yapar", "günah yazılır", "melekler seni izliyor", "cehennemde yanarsın" gibi cümleler, çoğu zaman yetişkinin pedagojik çaresizliğini kutsal korkuya havale etmesidir. Çocuk böyle bir dil içinde Tanrı'yı merhametin kaynağı olarak değil, sürekli hata arayan görünmez bir denetçi olarak hayal edebilir. Bu, ruhsal olarak ağır bir yükür. Çocuğun ahlâkî gelişimi korkuyla değil, güvenle başlar. Elbette sorumluluk duygusu gerekir, sınır gerekir, yanlışın adı konulmalıdır. Fakat yanlışın adını koymakla çocuğun varlığını korkuyla kuşatmak aynı şey değildir. Çocuk hata yapar, çünkü çocuk insandır. Din dili çocuğa hatadan dönüş kapısı

açmalı, onu hatasının içine hapsedmemelidir. Rahmetin olmadığı yerde din dili sertleşir, sertleşen din dili çocuğun vicdanını büyütmez, sinir sistemini gerer.

Burada aile, okul ve dinî kurumlar ciddi bir sınavdadır. Aile, çocuğa din adına ne öğretiyor? Sofrada paylaşmayı mı, yoksa sadece yasakları mı? Komşunun hakkını mı, yoksa yalnız kendi grubunun üstünlüğünü mü? Yoksulun sofrasını mı, yoksa gösterişli dindarlığın vitrini mi? Kul hakkını mı, yoksa "bizden olanın kusuru görülmez" kolaycılığını mı? Çocuk ailede dinin günlük ahlâkını görmezse, duyduğu sözler havada kalır. Baba haksız kazancı normalleştiriyor, anne dedikoduyu ibadet hassasiyetiyle aynı evde taşıyor, büyükler çocuğun yanında insanları hor görüyor, sonra da çocuktan "ahlâklı" olmasını bekliyorsa, çocuk yetişkinlerin çelişmesini hızla fark eder. Çocuk aptal değildir, yalnız küçüktür. Dinî ikiyüzlülüğü sezdiğinde ya içine kapanır ya alaycı olur ya da aynı ikiyüzlülüğü öğrenir. En kötüsü de budur: Dinin dilini öğrenip ahlâkını kaybetmek.

Okulda din ve ahlâk eğitimi ise çocuğun sorusunu bastırmamalıdır. Çocuk Tanrı, ölüm, kötülük, kader, dua, adalet, cennet, cehennem, melek, günah, sevap, başka dinler, inançsızlık, acı ve haksızlık hakkında soru sorabilir. Bu sorular terbiyesizlik değil, insan zihninin derinleşme işaretidir. Eğer okul bu soruları tehlike sayarsa, çocuğun zihninde din, düşünülmeyen ama tekrarlanan bir alana dönüşür. Oysa sahici iman, sorudan korkmaz. Soru, saygısızlık değilse, hakikate açılan kapıdır. Çocuğa "sus, böyle şeyler sorulmaz" demek, onu düşünmeden değil, samimiyetten uzaklaştırır. Heterobilim Okulu'nun eğitim ilkesini burada yeniden hatırlamak gerekir: Çocuk başını indirmesin, sorusunu kaldırsın. Dinî ders hafızayı ezber değil, ahlâkı muhasebe etsin. Seküler ders tören değil, muhakeme öğretsin. Çünkü korkutulmuş çocuk ne iyi mümin olur ne iyi yurttaş, en fazla içi sıkışmış bir yetişkin olur.

Din eğitiminin bir başka yarısı, çocuğun bedenini ve duygusunu utançla kuşatmasıdır. Mahremiyet öğretmek gerekir, fakat mahremiyet utanç üretmek değildir. Sınır öğretmek gerekir, fakat bedeni düşmanlaştırmak değildir. Çocuğa iffet, haysiyet, saygı, rıza, mesafe, kendini koruma ve başkasının sınırını tanıma öğretilmelidir. Fakat bu eğitim, özellikle kız çocuklarının bedenini sürekli tehlike, günah ve aile namusu üzerinden kodlarsa, çocuk kendi varlığını suç gibi taşımaya başlar. Erkek çocuğa da ayrı bir yük bindirilir: Sert ol, ağlama, güçlü görün, hükmet, korunacak değil koruyacak kişi ol. Böylece dinî veya geleneksel ahlâk adı altında çocukların ruhuna cinsiyetçi kalıplar yerleştirilir. Oysa ahlâk, kız çocuğuna korku, erkek çocuğuna tahakküm öğretmemelidir. Ahlâk, her çocuğa haysiyet, merhamet, sınır, sorumluluk ve adalet öğretmelidir.

Çocuk ve din meselesinde en mühim kavramlardan biri emanettir. Çocuk, yetişkinin mülkü değil emanettir. Fakat emanet, pasif koruma nesnesi anlamına gelmez. Emanet, çocuğun yaratılış imkânına ihanet etmemek demektir. Onun merakını öldürmemek, vicdanını korkuyla ezmek, Tanrı'yı tehdit memuru gibi sunmamak, ibadeti gösterişe çevirmemek, ahlâkı yalnız yasak listesi hâline getirmemek, merhameti merkeze koymak demektir. Çocuğa din anlatmanın en temiz yolu, ona önce güvenilir yetişkin olmaktır. Çocuk, adaleti evde görmeden adalet ayetini içselleştiremez. Merhameti öğretmede görmeden rahmet kelimesini sevmeyiz. Paylaşmayı sofrada görmeden sadaka kavramını anlayamaz. Yalan söyleyen büyüğün doğruluk dersi, çocuğun zihninde çatlar. Çocuk sözden çok hâle bakar; yetişkinin yüzü, sesi, davranışı, öfkesi, özü, lokması, komşusuyla ilişkisi din dersinin görünmeyen kitabıdır.

Heterobilim Okulu açısından çocukta din ve ahlâk eğitimi, etik metabolizmanın en ince damarlarından biridir. Burada Praksiyom yine niyete değil sonuca bakar: Bu din dili çocukta ne üretiyor? Merhamet mi, korku mu? Vicdan mı, suçluluk mu? Soru mu, suskunluk mu? Haysiyet mi, utanç mı? Başkasının hakkına dikkat mi, kendi grubunun kibrini mi? Eğer din eğitimi çocuğu daha adil, daha merhametli, daha dürüst, daha cesur, daha incelikli yapmıyorsa, ortada bilgi olabilir ama ahlâk eksiktir. Eğer çocuk Allah denince içi ısınıp dünyaya emanet gözüyle bakmıyor da yalnız cezadan ürküyorsa, yetişkinler kutsal olanı pedagojik

sopaya çevirmiş demektir. Bu ağır bir vebaldir, çünkü çocuğun Tanrı tasavvurunu yaralayan dil, yalnız bugünü değil, onun bütün ömrünü etkileyebilir.

Çocukların Cumhuriyeti'nde din, çocuğun üzerine korku gibi çökmez, vicdanında ışık gibi çalışır. Ahlâk, çocuğun sesini kısmak için değil, sesine sorumluluk kazandırmak için vardır. Dua, çocuğu dünyadan kaçırmak için değil, dünyaya daha şefkatli bakmayı öğretmek için vardır. İbadet, gösteri için değil, insanın kendini terbiye etmesi içindir. Günah, çocuğu ezmek için değil, yanlıştın insanı ve başkasını nasıl yaraladığını anlamak içindir. Sevap, pazarlık puanı değil, iyiliğin kalpte bıraktığı temiz izdir. Din, çocuğun gözünü karartmamalı, gözünü inceltmelidir. Çünkü çocuk, korkuyla büyürse içine kapanır; vicdanla büyürse dünyayı taşımayı öğrenir.

Filozof Kirpi: "Çocuğa Tanrı'yı korku diye öğretenler, rahmetin kapısına kendi karanlıklarını kilitler."

10. ÇOCUKLARIN CUMHURİYETİ: YENİ BİR KAMUSAL AHLÂKIN İLKELERİ

Çocukların Cumhuriyeti, çocukların yetişkinlerin yerine geçtiği masalsı bir yönetim fantezisi değildir. Bu kavram, bütün kurumların, bütün bütçelerin, bütün şehirlerin, bütün eğitim modellerinin, bütün hukuk düzenlerinin ve bütün ahlâk iddialarının çocuk karşısında yeniden sınındığı bir kamusal vicdan rejimidir. Bir ülke kendisini neyle anlatırsa anlatsın, gerçek ahlâkını çocuğa kurduğu hayatla gösterir. Bayrakla övünebilir, tarih anlatabilir, büyüme rakamları sunabilir, maneviyat nutukları atabilir, aileyi kutsayabilir, güvenlikten, kalkınmadan, medeniyetten söz edebilir. Fakat çocuk açsa, korkuyorsa, oyunsuzsa, okulsuzsa, sorusuzsa, rutubetli odada büyüyorsa, sokakta güvende değilse, hukukta duyulmuyorsa, ekrana terk ediliyorsa, o ülkenin bütün büyük kelimeleri küçük bir çocuğun gözünde küçülür. Çocukların Cumhuriyeti işte bu küçülmeyi durdurmak için ortaya konmuş ahlâkî bir ölçüdür.

"Gelecek, vaat edilen uzak zaman değil, bugün korunmayan çocuğun kırılan omurgasıdır." Bu cümle, siyasetin geleceği ne kadar kolay tükettiğini gösterir. Gelecek kelimesi büyüklerin ağzında çoğu zaman ucuz bir senet gibi dolaşır. Gelecek nesiller denir, gençlik denir, çocuklarımız denir, yarınlığımız denir. Fakat gelecek, konuşmaların son paragrafında saklanan süslü bir temenni değildir. Gelecek, bugün sabah kahvaltı yapamayan çocuğun dikkatinde kırılır. Bugün kötü okulda merakı öldürülen çocuğun zihninde eksilir. Bugün şiddetle susturulan çocuğun iç sesinde yaranılır. Bugün parkı betonlaşan çocuğun bedeninde daralır. Bugün hukukun duymadığı çocuğun güven duygusunda çöker. Bu yüzden çocuk meselesi ertelenemez. Çocuk büyüyünce telafi ederiz diye bir ahlâk yoktur. Çocukluk, insan hayatının prova sahnesi değildir, bizzat hayatın kendisidir.

Çocukların Cumhuriyeti'nin birinci ilkesi şudur: Çocuk, masraf kalemi değil, kamusal hayatın merkezî ölçüsüdür. Bütçe yapılırken ilk bakılacak yer çocuk olmalıdır. Hangi okulun çatısı akıyor, hangi mahallede çocuklar sabah aç gidiyor, hangi ilçede güvenli park yok, hangi evlerde çocuklar ders çalışacak masa bulamıyor, hangi köyde servis yok, hangi hastanede çocuk psikiyatristi eksik, hangi bölgede temiz suya erişim sorunlu, hangi aile sosyal destek almadan çocuğunu büyütmeğe çalışıyor? Bir devlet bu soruları sormadan büyük projelerle övünüyorsa, mermerin üstüne vicdansızlık cilası sürüyor demektir. Çocuk merkezli bütçe, romantik bir sosyal yardım anlayışı değildir. Kamu malının gerçek imtihanıdır. Devletin parası çocuğun tabağına, kitabına, oyununa, sağlığına, güvenliğine değmiyorsa, orada kamusallık eksik, gösteriş fazladır.

İkinci ilke şudur: Çocuk korunacak nesne değil, duyulacak öznedir. Çocuğu korumak elbette şarttır, fakat koruma çocuğu susturma hakkı vermez. Çocuk aile içinde, okulda, mahkemede, belediye kararlarında, medya temsilinde, sağlık hizmetinde ve dijital dünyada özne olarak görülmelidir. Çocuğun fikri yaşına göre alınmalı, korkusu ciddiye alınmalı, itirazı saygıyla dinlenmeli, merakı bastırılmamalıdır. Yetişkinler çoğu

zaman çocuğun adına konuşmayı kolay bulur; çünkü çocuk adına konuşmak iktidar verir. Oysa Çocukların Cumhuriyeti'nde çocuk adına konuşmak değil, çocuğun konuşabileceği güvenli zemini kurmak esastır. Bu fark küçüktür sanılır, halbuki bütün bir ahlâk düzenini değiştirir. Çocuğun sesi süs değil, bilgidir. Çocuğun korkusu veri, suskunluğu alarm, neşesi toplumsal sağlık göstergesidir.

Üçüncü ilke şudur: Eğitim, itaat değil muhakeme üretmelidir. Çocukların Cumhuriyeti'nde okul, sınav fabrikası, ezber deposu, disiplin kışlası, başarı yarışı pisti olamaz. Okul çocuğun sorusunu büyütür. Çocuk başını indirmesin, sorusunu kaldırsın. Bu yalnız pedagojik bir öneri değildir, siyasî bir ilkedir. Soru soramayan çocuk, yarın hesap soramayan yurttaşa dönüşür. Korkuyla eğitilen çocuk, güçlü karşısında susmayı öğrenir. Sürekli yarışa sürülen çocuk, dayanışmayı zayıflık sanabilir. İyi okul, çocuğa sadece bilgi vermez, hakikat karşısında cesaret de verir. Edebiyatı insanı anlama sanatı, matematiği düşünme disiplini, tarihi sorumluluk alanı, fen bilgisini hayret terbiyesi, din dersini vicdan muhasebesi, yurttaşlığı itaat değil ortak yaşam ahlâkı olarak kurar. Böyle okuldan yalnız başarılı öğrenci değil, haysiyetli insan çıkar.

Dördüncü ilke şudur: Şehir çocuğun boy hizasından yeniden kurulmalıdır. Çocukların Cumhuriyeti'nde imar planı, kaldırım, park, okul yolu, ulaşım, trafik, aydınlatma, yeşil alan, kütüphane, spor alanı ve mahalle güvenliği çocuk açısından düşünülür. Çocuğun koşamadığı şehir, gelişmiş değildir. Çocuğun gökyüzünü göremediği apartman düzeni, modernlik değil sıkışmışlıktır. Çocuğun okula yürüyemediği mahalle, insan ölçeğini kaybetmiştir. Şehir, arabaların, rantın, sitelerin, kameraların ve betonun iştahına teslim edildiğinde çocuk kamusal hayattan sürülür. Oysa çocuk sokakta görünür olmalıdır. Çocuk sesi gürültü değil, hayat belirtisidir. Çocuğun parkta düşmesi, toprağa dokunması, ağacın gölgesinde oturması, arkadaşlarıyla kavga edip barışması, kentin demokratik damarlarının çalıştığını gösterir.

Beşinci ilke şudur: Çocuk yoksulluğu kader değil, kamusal suçtur. Çocuk yoksul doğabilir, fakat yoksulluğa terk edilemez. Bir çocuğun açlığı, aile bütçesinin özel meselesi olarak görülemez. Okul yemeği, sağlıklı beslenme, ücretsiz nitelikli eğitim, güvenli barınma, temiz su, sağlık hizmeti, kitap, oyun ve kültür hakkı temel kamusal yükümlülüktür. Yardım kampanyaları, koliler, dönemsel destekler bazı yaraları hafifletebilir, ama hak temelli düzen kurulmadıkça yoksulluk yeniden çocuğun bedenine döner. Çocukların Cumhuriyeti sadaka ahlâkını aşar, hak ahlâkını kurar. Çocuğun tabağı boşken lüks kamu harcaması yapan her düzen, kendi meşruiyetini kemirir. Aç çocuk, hiçbir ideolojik konuşmanın kenar süsü yapılamaz.

Altıncı ilke şudur: Ahlâk korkuyla değil, vicdanla kurulmalıdır. Çocuğa din, gelenek, aile, millet, başarı, saygı ve disiplin anlatılırken temel ölçü şudur: Bu dil çocukta ne üretiyor? Merhamet mi, korku mu? Haysiyet mi, utanç mı? Soru mu, suskunluk mu? Adalet mi, kör itaat mi? Çocukların Cumhuriyeti'nde ahlâk, çocuğun başını eğdirmek için değil, başkasının acısını duyacak bir iç kulak kazandırmak için vardır. Çocuğun bedeni, sesi, duygusu, merakı ve mahremiyeti hiçbir kutsal gerekçeyle ezilemez. Korkutulmuş çocuk terbiyeli görünür, fakat içten içe ya kırılır ya kabarr. Vicdanla büyüyen çocuk ise hem kendini hem başkasını korumayı öğrenir.

Heterobilim Okulu açısından Çocukların Cumhuriyeti, etik metabolizmanın yeniden kurulmasıdır. Praksiyom burada en sert hükmünü verir: Niyet değil sonuç, slogan değil üretilen hayat, sevgi beyanı değil çocuğun yaşadığı gerçeklik önemlidir. Bir toplum çocuğa ne yaşatıyorsa, kendi geleceğine onu yazıyordu. Çocukların Cumhuriyeti bu yüzden bir sosyal politika paketi değil, yeni bir kamusal ahlâk rejimidir. Devleti, aileyi, okulu, hukuku, kenti, piyasayı, medyayı ve dini aynı masaya oturtur, sonra o masanın başına bir çocuk yüzü koyar. Kim o yüze bakamıyorsa, hesabı vardır. Kim o yüzü romantikleştirip gerçek hayatını düzeltmiyorsa, sahtekârdır. Kim o yüzü merkeze alıyorsa, cumhuriyet kelimesinin içini yeniden doldurmaya başlamıştır.

Filozof Kirpi: "Çocukların Cumhuriyeti, büyüklerin nutkuyla değil, küçük bir çocuğun korkmadan yaşadığı günle başlar."

11. HETEROBİLİM OKULU'NDA ÇOCUK: ETİK METABOLİZMANIN EN HASSAS ORGANI

Heterobilim Okulu açısından çocuk, toplumun kenarında duran küçük bir varlık değil, toplumsal bedenin en hassas organıdır. Bir toplumun vicdanı, adaleti, bilgisi, merhameti, şehir kurma biçimi, ekonomi anlayışı, hukuk refleksi ve din dili en açık biçimde çocuk üzerinde görünür. Çünkü çocuk, yetişkinlerin bütün soyut kavramlarını bedene indirir. Adalet dediğimiz şey, çocuğun okulda, evde, sokakta ve mahkemede duyulup duyulmadığında anlaşılır. Ekonomi dediğimiz şey, çocuğun tabağındaki lokmada, ayağındaki ayakkabıda, sınıftaki dikkatinde görünür. Şehir dediğimiz şey, çocuğun koşabildiği kaldırımında, oynayabildiği parkta, görebildiği gökyüzünde sınırdır. Eğitim dediğimiz şey, çocuğun sorusunu büyütüp büyütmediğiyle ölçülür. Din dediğimiz şey, çocuğun kalbine korku mu, vicdan mı bıraktığıyla belli olur. Devlet dediğimiz şey, çocuğun güvenle uyuyabildiği geceyle gerçek anlamını bulur. Büyükleme kelimeleri çoğu zaman kalabalıktır, çocuk ise kalabalığı dağıtan küçük ama acımasız bir hakikat aynasıdır.

"Bir düzenin hakikati, kendisi hakkında söylediklerinde değil, en savunmasızlara çıkardığı faturada görünür." Bu cümle, Heterobilim Okulu'nun çocuk meselesine bakışını çok iyi açar. Çünkü hiçbir düzen kendisini kötü diye anlatmaz. Her iktidar iyilikten, her aile sevgiden, her okul başarıdan, her piyasa refahtan, her hukuk adaletten, her şehir medeniyetten, her din dili ahlâktan söz eder. Fakat çocuk bu sözlerin sonuna düşen bedeldir. Eğer bir düzenin sonunda çocuk aç kalıyorsa, o düzenin refah dili yalandır. Eğer çocuk korkuyorsa, güvenlik dili eksiktir. Eğer çocuk susuyorsa, aile sıcaklığı diye anlatılan şeyin içinde küçük bir tahakküm odası vardır. Eğer çocuk oyun oynayamıyorsa, şehir yalnız yapılaşmamış, ruhunu da kaybetmiştir. Eğer çocuk soru soramıyorsa, eğitim sistemi bilgi değil, itaat üretmektedir. Heterobilim Okulu burada sözün süsüne değil, sonucun kokusuna bakar. Çocukta ne üretti? Bu soru, bütün ideolojilerin, bütün parti programlarının, bütün aile nutuklarının, bütün kalkınma masallarının önüne konulması gereken en çıplak sorudur.

Etik metabolizma kavramı burada devreye girer. Bir toplum da tıpkı canlı bir beden gibi alır, işler, dönüştürür, dağıtır, temizler, zehirlenir, iyileşir, hastalanır. Ekonomi besin dolaşımı gibidir, hukuk sinir sistemi, eğitim hafıza ve öğrenme dokusu, şehir dış iskelet, aile iç organ, kültür solunum, din dili vicdanın derin kimyasıdır. Çocuk ise bütün bu sistemlerin en hassas göstergesidir. Bedende küçük bir organın bozulması nasıl bütün sistemi etkilerse, toplumda çocuğun örselenmesi de yalnız bireysel bir acı olarak kalmaz, kolektif hayatın bütün damarlarına yayılır. Aç büyüyen çocuk, yalnız kendi çocukluğunu kaybetmez, toplumun gelecekteki güven ilişkisini de zedeler. Şiddetle büyüyen çocuk, yalnız acı çekmez, ileride şiddeti normalleştiren bir ilişki dili taşıyabilir. Sürekli susturulan çocuk, yalnız içine kapanmaz, kamusal hayatta sözün kıymetine de inanmayabilir. Çocuğun yarası, toplumun gecikmiş hastalığıdır.

Praksiyom açısından mesele daha da sertleşir. Praksiyom, niyet beyanlarına değil, üretilen hayata bakar. "Çocuklarımızı seviyoruz" cümlesi tek başına hiçbir şey ifade etmez. Sevgi, çocuğun tabağına, okuluna, yatağına, oyununa, güvenliğine, mahremiyetine, sorusuna ve haysiyetine değmiyorsa, yalnız duygusal bir sis üretir. Heterobilim Okulu'nun neşteri burada keskindir: Çocuğa ne yaşattın? Bu soru, yetişkinlerin bütün mazeretlerini yarar. Paramız yoktu, zamanımız yoktu, gelenek böyleydi, sistem böyleydi, herkes böyle yapıyor, biz de böyle büyüdük, çocuk anlamaz, çocuk unuttur, çocuk susar. Hayır, çocuk unutmaz. Unuttuğunu sanır, ama bedeni hatırlar. Çocukluk, insanın arşiv odasıdır. Oraya konulan korku, utanç, açlık, yalnızlık ve sevgisizlik bir gün başka biçimlerde geri döner. Kimi zaman öfke olur, kimi zaman sinizm, kimi zaman itaat, kimi zaman bağlanamama, kimi zaman şiddet, kimi zaman derin bir güvensizlik. Çocuklukta ödenen bedel, toplumun gelecekteki karakterine yazılır.

Heterobilim Okulu'nun çocuk anlayışı, çocuğu romantik bir masumiyet heykeline de çevirmez. Çocuk yalnız beyaz kurdele, bayram sabahı, şiir okuyan küçük yüz, reklam sevimliliği değildir. Çocuk öfkelenir, kıskanır,

korkar, inat eder, yalan söyleyebilir, kırabilir, deneyebilir, yanılabilir, sınırları zorlayabilir. Tam da bu yüzden çocuğun ahlâkî terbiyesi gerekir. Fakat bu terbiye, haysiyeti kırarak kurulamaz. Çocuğun insan oluşunu tanımayan terbiye, eğitim değil, budamadır. Çocukların Cumhuriyeti'nde çocuk ne putlaştırılır ne ezilir. Çocuk, gelişen bir özne olarak görülür. Ona sınır konur, ama sesine kilit vurulmaz. Ona sorumluluk öğretilir, ama yetişkinlerin suçları sırtına yüklenmez. Ona gelenek anlatılır, ama gelenek adına merakı öldürülmez. Ona din öğretilir, ama Tanrı korku sopasına çevrilmez. Ona başarı hedefi verilir, ama varlığı başarıya ipotek edilmez.

Burada çocuk, Heterobilim Okulu'nun yersel ontoloji fikriyle de birleşir. Çocuk soyut bir "gelecek nesil" değildir, belli bir evde, belli bir sokakta, belli bir okulda, belli bir mahallede, belli bir dilin, belli bir yoksulluğun, belli bir doğa kaybının, belli bir aile geriliminin içinde büyür. Onu anlamak için büyük teoriler yetmez, çocuğun ayakkabısına, defterine, okul yoluna, odasının kokusuna, annesinin yorgunluğuna, babasının suskunluğuna, mahallenin ışığına, kantin sırasındaki yüzüne bakmak gerekir. Heterobilim Okulu, bilginin soyut kibirle havalanmasına izin vermez, bilgiyi yere indirir. Çocuk söz konusu olduğunda yer, çok somuttur: yatak, tabak, çanta, sınıf, park, kaldırım, ekran, mahkeme odası, hastane koridoru, servis durağı. Çocuğun hayatı bu küçük mekânlarda kurulur veya kırılır.

Bu yüzden Heterobilim Okulu'nda çocuk, siyasal düşüncenin de merkezine yerleşir. Bir toplumun demokrasi iddiası, çocukların soru sorma hakkıyla başlar. Bir çocuk evde konuşmıyor, okulda itiraz edemiyor, mahallede korkuyor, hukukta duyulmuyor, ekranda nesneleşiyor, şehirde sıkışıyorsa, o toplumun demokrasi kültürü yetişkin sandığında da eksik kalır. Çünkü demokratik özne birdenbire on sekiz yaşında doğmaz. Demokratik özne, çocuklukta duyulmuş, ciddiye alınmış, sınırları öğrenmiş, haksızlığa karşı söz kurabilmiş, kendi duygusunun değerli olduğunu hissetmiş insandan çıkar. Çocukken sürekli susturulan bireyden yarın özgür yurttaş beklemek, kurutulmuş topraktan orman beklemek gibidir. Sandık, çocuklukta başlayan yurttaşlık terbiyesinin sonradan görünen kabuğudur, kökü değil.

21

Heterobilim Okulu'nun çocuk ilkesi şudur: Çocuk, toplumun etik metabolizmasında alarm organıdır. Çocuğun açlığı ekonomik alarmdır. Çocuğun korkusu hukukî ve kültürel alarmdır. Çocuğun suskunluğu pedagojik alarmdır. Çocuğun oyunsuzluğu kentsel alarmdır. Çocuğun yalnızlığı aile ve dijital çağ alarmdır. Çocuğun utancı sınıfsal alarmdır. Çocuğun meraksızlığı epistemik alarmdır. Bu alarmları duymayan toplum, kendi çürümesini başarı hikâyesi diye anlatabilir. Fakat çürüme çocukta gizlenemez. Çocuk, bütün makyajı bozan küçük bir hakikat yüzüdür.

Çocukların Cumhuriyeti bu nedenle Heterobilim Okulu'nun lüks bir yan başlığı değil, kurucu ahlâk meselesidir. Çünkü çocuk merkezli düşünmek, bütün sistemi yeniden düşünmeye zorlar. Ekonomiye çocuğun tabağına, hukuku çocuğun sesine, eğitimi çocuğun sorusuna, dini çocuğun vicdanına, şehri çocuğun adımına, aileyi çocuğun güvenine, siyaseti çocuğun geleceğine göre sınamak gerekir. Bu sınavdan kaçan her düzen, kendi aynasından kaçıyor demektir. Ve çocuk aynası öyle kolay kırılmaz, kırılırsa parçaları toplumun her yerine splanır.

Filozof Kirpi: "Çocuk, toplumun vicdanında atan en küçük kalp değil, bütün bedenin zehirlenip zehirlenmediğini haber veren ilk nabızdır."

12. KAPANIŞ: ÇOCUK GÜLDÜĞÜNDE DEĞİL, KORKMADAN SORU SORDUĞUNDA CUMHURİYET BAŞLAR

Bir ülkenin geleceği, büyüklerin kürsülerde kurduğu parlak cümlelerle değil, çocukların gündelik hayatında biriken küçük hakikatlerle belirlenir. Çocuk sabah hangi evden çıkıyor, hangi kahvaltıyla okula gidiyor, hangi kaldırımdan yürüyor, hangi sınıfta oturuyor, hangi öğretmenin sesine güveniyor, hangi arkadaşının yanında

utanmadan konuşabiliyor, hangi parkta koşuyor, hangi ekrana sığınyor, hangi korkuyu içine gömüyor, hangi soruyu sormaktan vazgeçiyor, hangi rüyayı yoksulluk yüzünden küçültüyor; işte cumhuriyetin gerçek raporu burada yazılır. Anayasa maddeleri, seçim sandıkları, bayrak törenleri, resmî bayramlar, kalkınma planları, aile nutukları, eğitim reformları, ahlâk dersleri ve medya kampanyaları ancak bu gündelik çocuk hayatına değdiğinde anlam kazanır. Değmiyorsa, kâğıt konuşur, çocuk susar. Ve çocuk sustuğunda ülkenin en derin alarmı çalmaya başlamış demektir.

Çocukların Cumhuriyeti, sevimli bir başlık değildir; büyüklerin konforunu bozan sert bir ölçüdür. Çünkü çocuk merkeze alındığında herkesin hesabı açılır. Aile yalnız sevgi iddiasıyla kurtulamaz, çocuğun sesini gerçekten duyup duymadığı sorulur. Devlet yalnız gelecek nesil nutkuyla kurtulamaz, bütçede çocuğa ne ayırdığına bakılır. Okul yalnız başarı oranıyla kurtulamaz, çocuğun merakını koruyup korumadığı sorulur. Şehir yalnız yüksek bina, köprü, yol ve ışıkla kurtulamaz, çocuğun güvenle koşup koşamadığına bakılır. Hukuk yalnız prosedürle kurtulamaz, çocuğun titrek sesini duyup duymadığı sorulur. Din dili yalnız ezberle, törenle, yasakla kurtulamaz, çocuğun vicdanına merhamet mi, korku mu bıraktığına bakılır. Ekonomi yalnız büyüme rakamıyla kurtulamaz, çocuğun tabağındaki lokmaya, ayakkabısındaki sağlamlığa, defterindeki eksikliğe bakılır. Çocuk, bütün ideolojilerin makyajını silen küçük bir eldir.

“Bir toplum, geleceğini çocuklara emanet ettiğini söylerken, aslında çocukları kendi kurduğu dünyanın insafına bırakıyorsa, orada emanet değil, büyük bir ahlâkî kaçakçılık vardır.” Bu cümle kapanışın omurgasıdır. Çünkü biz çocuklardan çok şey bekleriz. Başarılı olsunlar, ahlâklı olsunlar, saygılı olsunlar, yaratıcı olsunlar, vatanını sevsinler, ailelerine sahip çıksınlar, dünyayla yarışsınlar, bilimi öğrensinler, teknolojiyi kavrasınlar, kültürü taşısınlar, geleceği kursunlar. Fakat onlara çoğu zaman ne güvenli sokak veririz, ne iyi okul, ne sağlıklı gıda, ne dinleyen yetişkin, ne temiz bir dil, ne adil bir hukuk, ne nefes alacak şehir, ne de korkusuz soru sorma hakkı. Sonra çocuklardan mucize bekleriz. Bu, yetişkinlerin en eski sahtekârlığıdır: Çocuğa çorak toprak vermek, sonra ondan orman istemek.

Çocuk güldüğünde cumhuriyet başlamaz; çünkü çocuk bazen korkarken de güler. Büyükler üzülmesin diye güler, sınıfta dışlanmamak için güler, evde gerginliği yumuşatmak için güler, yokluğunu belli etmemek için güler, alay edilmemek için güler. Çocuk gülüşü her zaman özgürlüğün işareti değildir. Bazen hayatta kalma becerisidir. Cumhuriyet, çocuk korkmadan soru sorduğunda başlar. “Neden?” diyebildiğinde başlar. “Ben istemiyorum” diyebildiğinde başlar. “Bu haksızlık” diyebildiğinde başlar. “Ben de konuşmak istiyorum” diyebildiğinde başlar. “Arkadaşım aç” diyebildiğinde başlar. “Öğretmenim, anlamadım” diyebildiğinde başlar. “Bana böyle davranma” diyebildiğinde başlar. Çocuğun sorusu, yurttaşlığın ilk nefesidir. O nefes boğulursa, ileride sandığa giden yetişkinin içinde bile eksik bir cumhuriyet kalır.

Bu yüzden Çocukların Cumhuriyeti’nde mesele yalnız çocuk politikası değildir, toplumun bütün ahlâkî mimarisidir. Çocuk için kurulmuş bir düzen, yalnız çocuğu korumaz, yetişkini de insanlaştırır. Çocuk için güvenli kaldırım yapan şehir, yaşlıyı da korur. Çocuk için temiz hava isteyen toplum, hastayı da korur. Çocuk için nitelikli okul kuran devlet, demokrasiyi de besler. Çocuk için merhametli din dili kuran aile, Tanrı tasavvurunu da inceltir. Çocuk için hak temelli sosyal politika üreten ekonomi, yoksulluğu sadaka sahnesinden çıkarıp adalet alanına taşır. Çocuk için şiddetsiz dil kuran kültür, erkekliği, aileyi, siyaseti ve medyayı da terbiye eder. Çocuk, yalnız geleceğin sahibi değildir; bugünün ahlâkını düzeltme imkânıdır.

Heterobilim Okulu açısından bu metnin nihai hükmü açıktır: Çocuk, etik metabolizmanın en hassas organıdır ve onun üzerinde görülen her yara, toplumun derinlerinde dolaşan zehrin işaretidir. Aç çocuk, bozuk ekonominin; korkan çocuk, çürümüş güven rejiminin; susan çocuk, baskıcı pedagojinin; oyunsuz çocuk, betonlaşmış şehrin; mahremiyeti ihlâl edilen çocuk, teşhirci dijital çağın; hukuken duyulmayan çocuk, eksik adaletin; korkuyla dindarlaştırılan çocuk, rahmetten kopmuş ahlâk dilinin göstergesidir. Praksiyom burada son kez konuşur: Ne söylediğine değil, çocukta ne ürettiğine bakılır. Sevgi mi ürettin, korku mu?

Haysiyet mi, utanç mı? Merak mı, itaat mi? Güven mi, tetikte yaşama hâli mi? Oyun mu, erken yaşta yorgunluk mu? Eğer sonuç kötüyse, niyetin mazeret değildir.

Çocukların Cumhuriyeti, büyük bir ütopya değil, gecikmiş bir asgarî ahlâk çağrısıdır. Bir ülkenin çocukları tok, güvende, meraklı, duyulmuş, oyunlu, haysiyetli ve korkusuz değilse, o ülkenin geleceği yok değildir belki, ama yaralıdır. Yara da kendi kendine iyileşmez; üstü bayrakla, betonla, törenle, reklamlarla, nutukla kapatıldığında daha da derine iner. Çocuklara iyi bir dünya bırakmak cümlesi fazla kullanıldığı için biraz eskidi; doğrusu şu olmalı: Çocukların bugününü iyi kurmadan yarın diye bir şey kurulamaz. Gelecek, uzak bir takvim sayfası değil, bugün sınıfta parmak kaldıran çocuğun titreyen bileğidir. O bilek korkmadan havada kalabiliyorsa, cumhuriyet henüz ölmemiştir.

Çocuğu merkeze almak, duygusal bir yumuşama değil, politik bir sertleşmedir. Çünkü çocuk merkezli bakış, yalanı affetmez. İdeolojik gevezeliği, ekonomik kibri, aile ikiyüzlülüğünü, okulun disiplin bahanesini, hukukun soğuk dosya dilini, şehrin beton iştahını, din dilinin korku ticaretini, medyanın teşhir arzusunu aynı masaya yatırır. O masanın başında bir çocuk oturur. Elinde belki yarım kalmış bir defter, cebinde belki kırık bir kalem, yüzünde belki hem umut hem yorgunluk vardır. Büyükler konuşmak ister, çocuk bakar. O bakıştan kaçamayan toplum, yeniden kurulabilir. O bakıştan kaçan toplum ise kendi geleceğinin kapısını içeriden kilitlet.

Filozof Kirpi: "Bir ülkenin cumhuriyeti, çocuk güldüğü için değil, çocuk korkmadan soru sorduğu için başlar."